

KONSTITUCIJOS 25-MEČIO FENOMENAS: SUBBRANDINIMO VEIKSNIAI IR IŠŠŪKIAI

Egidijus Šileikis

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros profesorius
socialinių mokslų daktaras (HP)
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Tel. (+370 5) 236 6175
El. paštas: <egidijus.sileikis@tf.vu.lt>

Trylikoje straipsnių tvirtai nesuderintos, tačiau parlamento pritarimo sulaukusios ir referendume patvirtintos Lietuvos Respublikos Konstitucijos, kurios tam tikros formuluotės 1996–2006 m. pakito Seimui padarius devynias pataisas, 25-mečio sukaktis – fenomenalus reiškinys. Jis labiausiai sietinas su konstitucionalizmo raida 1988–1992 m. ir Konstitucinio Teismo 1993–2017 m. veikla. Tai analizuotina įvairiais šio ypatingo teisės akto jubiliejinės sukakties veiksnių aspektais, tarp jų tokiais, kurie gali būti argumentuotai laikomi diskutuotiniais, atsižvelgiant, be kita ko, į 2017 m. spalį pasireiškusių politinio teisinio stabilumo ar tvarumo iššūkius, t. y. oficialiai patikslintą referendumo dėl Konstitucijos I skirsnyje ribotai numatytų dvigubos pilietybės atvejų išplėtimo neišvengiamumą.

Der 25. Jahrestag der Verfassung der Republik Litauen vom 25. Oktober 1992 bietet uns die Gelegenheit, die Verfassung unter verschiedenen Blickpunkten zu analysieren und uns dabei nicht auf die Nachhaltigkeit und Stabilität dieser besonderen Rechtsvorschrift zu beschränken. Es ist sehr wichtig, auch andere Aspekte dieses Jubiläums zu berücksichtigen, darunter auch diejenigen, die mit Recht als polemisch und problematisch angesehen werden können. Dazu gehören unter anderem auch neue Tendenzen in der Auffassung der litauischen Verfassungsgeschichte wie auch die Gegebenheiten der Rechtssachen, die im Verfassungsgericht verhandelt werden.

Įvadas

Išskirtinio teisės akto priėmimo ar galiojimo, net valstybės narystės tarptautinėje organizacijoje apvali sukaktis gali ir turėtų būti tinkama dingstis parengti ir paskelbti tam skirtą mokslinį darbą ar net didesnę studiją, pvz., tą, kuri Lietuvos jurisprudencijoje skirta Nepriklausomybės Akto ar narystės Europos Taryboje 20-mečiams¹, Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą 10-mečiui².

Žinoma, teisės politikos rezultatų jubiliejinį sukakčių minėjimai ir jų paskatinami moksliniai tyrimai susiję su tam tikromis galimybėmis juos politizuoti³. Tai ypač aktualu, jei šventinės publikacijos, kaip kolektyviniai *liber amicorum* leidiniai, dedikuojami politikams, tebūnie patiems aukščiausiems, ar tokie politikai tampa išskirtinių leidinių globėjais ar įžanginių sveikinimų autoriais.

Šiuo požiūriu teisės akto, net turinčio aukščiausią galią valstybės teisės sistemoje, priėmimo ar galiojimo sukakties samprata neturėtų būti nagrinėjama pernelyg politiniu ar politologiniu požiūriu

¹ *Regnum est. 1990 m. kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20*. Vilnius, 2010; *Lietuva Europos Taryboje: dvidešimt narystės metų*. Vilnius 2014.

² *Lithuanian Legal System under the Influence of European Union Law. The 10th Anniversary of the European Union* (collection of scientific articles on the influence of European Union law on the Lithuanian law). Vilnius, 2014.

³ Žr., be kita ko, Vitalij Levičev parengtą daktaro disertaciją „Teisėtyros metodologijos moksliskumas“, kuri 2018 m. turėtų būti eksterne ginama Vilniaus universiteto Teisės fakultete.

ir juo labiau tam tikros partijos ar valstybės institucijos vadovo, įskaitant kurio nors teismo įtakingą pirmininką, asmeninių siekių ir prioritetų požiūriu.

Šiame tyrime siekiama įvairiapusiškai, nevengiant individualių kritiškų vertinimų, analizuoti Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucijos 25-metį kaip savitą daugialypį įvykį (reiškinį). Be to, siekiama pratęsti autoriaus įdirbį nagrinėjant ankstesnes to paties teisės akto 15 ir 20 metų sukaktis⁴. Norima prisidėti tęsiant Lietuvos teisės mokslui reikšmingą tradiciją, kuri 1997 m. pradėjo formuotis literatūroje atitinkamai skiriant deramą dėmesį Konstitucijos 5 metų sukakčiai⁵ (jos kontekste – pagrindiniu Konstitucijos aiškintoju ir taikytoju esančio Konstitucinio Teismo pirmosioms veikimo sukaktims)⁶.

Šiame kontekste verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad 1990 m. atkurtos nepriklausomos Lietuvos politiniame, ekonominiame ir kultūriniame gyvenime 1991 ir 1992 metais įvyko daug naujų dalykų, o ilgai rengtos ir derintos Konstitucijos priėmimas referendumu – tik vienas iš jų.

Taigi šio tyrimo uždavinys – atskleisti ir vertinti aukščiausią teisinę galią turinčio Lietuvos Respublikos teisės akto, 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijos, priėmimo bei galiojimo 25-mečio sukaktį kaip neepizodinį reiškinį (ne vienos dienos įvykį) ir jį determinuojančio konstitucionalizmo raidos ypatumus, jų kontekste – Konstitucinio Teismo veiklos reikšmę ir diskutuotinus aspektus (ypač dvigubos pilietybės istoriškai statiškos, autentiškos sampratos sutvirtinimą 2017 m. spalį).

Tyrimo dalykas – gležnu 1992 m. politiniu visuomeniniu sutarimu grindžiamos Lietuvos Respublikos Konstitucijos (tiek visumoje, tiek tam tikrų nuostatų lygmeniu) 25-mečio sukakties juridinis fenomenas, atitinkamai pasireiškiantis ne tiek formalaus Konstitucijos ilgaamžiškumo ar palyginti negausių pakeitimų, kiek jos tvarumą lemiančio konstitucinio kompromiso brandinimo 1988–1992 m. specifikos ir Konstitucinio Teismo veiklos 1993–2017 m. reikšmės kontekste, taip pat 2017 m. spalį ir lapkritį atitinkamai iškilusių tvarumo iššūkių (referendumo dėl Konstitucijos I skirsnyje reglamentuojamos dvigubos pilietybės atvejų plėtimo neišvengiamumo oficialaus patikslinimo) lygmeniu.

Tai lemia atitinkamų tyrimo metodų (visų pirma sisteminio, lyginamojo, istorinio) įvairovę ir „mišrų“ tyrimo pobūdį.

Analitinis tiriamasis tyrimas labiausiai pasireiškia analizuojant Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimą dėl piliečių reikalaujamo *referendumo administracinio procedūrinio stabdymo* (blokavimo), 2016 m. birželio 27 d. nutarimą dėl *baudžiamosios atsakomybės senaties terminų* ir ypač 2017 m. spalio 20 d. sprendimą *dvigubos pilietybės* tematika. Pastarasis, matyt, neatsitiktinai priimtas prieš pat Konstitucijos 25 metų sukaktį (Seimo 2017 m. birželio 27 d. nutarime suformuluotu kreipimusi), tarsi būtų svarbiausias ginklas laimėti Vytauto Sinkevičiaus įžvelgtą „mūšį dėl Konstitucijos viršenybės“⁷ ir neleisti, kad pasisektų „dar vienas bandymas apeiti Konstituciją“⁸. Todėl naujausią, Seimo iniciatyvai (išsvengti referendumo dėl Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalies pakeitimo) nepalankų dvigubos pilietybės ribojimo oficialios sampratos patikslinimą galima traktuoti (kvalifikuoti) kaip

⁴ Tam priskirtinos trys publikacijos: ŠILEIKIS, E. Penkiolika Konstitucijos metų ir Konstitucinio Teismo naujadarai. *Justitia*, 2007/4, p. 2–13; ŠILEIKIS, E. Fünfzehn Jahre der Verfassung Litauens und neue Rechtsprechung des litauischen Verfassungsgerichts. Iš *Verfassungsentwicklung in Litauen und Polen im Kontext der Europäisierung*. Vilnius, 2010, p. 11–36; ŠILEIKIS, E. Lietuvos Respublikos Konstitucijos įgyvendinimo įžvalgos praėjus dvidešimtmečiui. Iš *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai*: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys, p. 92–105.

⁵ *Lietuvos Respublikos Konstitucija penkerių metų retrospektyvoje*. Konferencijos medžiaga. Vilnius, 1998.

⁶ *Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis*. Tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 1998; *Konstitucijos aišklinimas ir taikymas*. Tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 2002.

⁷ SINKEVIČIUS, V. Dviguba pilietybė, arba mūšis dėl Konstitucijos viršenybės. Iš *Nepriklausomybės sąsiuviniai*. 2017/2(20), p. 13–24. Šioje publikacijos kritiškai vertinamas 114 Seimo narių pasirašytas (ir 2017 m. balandžio 12 d. įregistruotas) Pilietybės įstatymo pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIII-P-551, kurio pagrindą sudaro išlyga „jeigu jis išvyko iš Lietuvos po 1990 m. kovo 11 d. ir įgijo Europos Sąjungos ar Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijos (NATO) valstybės narės pilietybę“.

⁸ Ten pat, p. 13.

vieną iš esminių Konstitucijos 25-mečio aspektų. Šiame kontekste svarbu pažymėti, kad autentiškas ar istorinis dvigubos pilietybės ribojimo *negatyvusis* supratimas vis labiau įgyja problematiką Lietuvos demografiškai ir geopolitiškai besivystančioje „Konstitucijoje kaip teisinėje realybėje“ (žr. toliau). Tai pastaraisiais metais lemia Lietuvos narystės Europos Sąjungoje raida (padariniai). Išskyla būtinybė dinamiškai suprasti šios narystės konstitucinį įtvirtinimą, remiantis jame *pozityviai* išvengiamomis *implicitinėmis* gairėmis.

Tarpdisciplininis istorinis politologinis ir teisinis tyrimo pobūdis atsispindi nagrinėjant konstitucionalizmo raidos Lietuvoje 1987–1992 m. specifika (jai reikšmingas Vaidoto Vaičiailio ir Vytauto Šlapausko pastarųjų metų publikacijas)⁹ ir ypač visuomenės konstitucinio kompromiso, kuriuo paremta Konstitucija, tvarumą. Vertinimas, iš kokių elementų sudarytas palyginti trapus 1992 m. pasiektas konstitucinis kompromisas, reikšmingas ne tik profesinei ar akademeinei, bet ir plačiajai visuomenei.

1. Kompromisinio konstitucionalizmo veiksnys ir iššūkiai

1. Lietuvos Seimo Pirmininkas šventiniam Konstitucijos 25-mečio paminėjimui Seimo rūmuose 2017 m. spalio 25 d. surengtame posėdyje iš esmės nepadarė šiurkščios klaidos, kai savo teiginiais suponavo, kad 1992 m. Konstitucija buvo *politikų kompromisas*: „Taigi Konstitucija pirmiausia – politikų sutartis, paliaubos, susivienijimas, kompromisas tam, kad apskritai Konstitucija atsirastų.“¹⁰

Nors toks požiūris gali atrodyti šokiruojantis, ypač atsižvelgiant į Lietuvos Konstitucinio Teismo pastarųjų metų kvietimuose į Konstitucijos dienos minėjimo renginį tradiciškai cituojamą Tomo Painso posakį, kad konstitucija – tai ne valdžios, bet žmonių aktas¹¹ (juo labiau Konstitucijos preambulos nuostatą „Lietuvių tauta <...> valstybės piliečių valia priima ir skelbia šią Konstituciją“), derėtų objektyviai pripažinti, kad 1992 m. Konstitucija pirmiausia buvo jos galutiniam projektui, dėl kurio turėjo būti galutinai balsuojama referendumu, pritarusių politikų – signatarų ir kitų Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatų – kompromisas, ir tik paskui – ją referendume priėmusios tautos, veikusios rinkimų teise turinčių piliečių lygmeniu, sutartis, kurios idėją demokratijos požiūriu savitai išplėtojo J. J. Rousseau¹².

Tačiau net dvinario konstitucinio kompromiso, pasireiškusio 1992 m. spalyje, samprata nėra priimtina platesniu istoriniu teisiniu požiūriu, jei ignoruojamas Konstitucijos *metmenų* ir jų nulemtų *projektų lygmuo*. Jame sunkiai pasiektas Konstitucijos „tėvų“, t. y. *rengėjų, sutarimas*¹³. Todėl nereikėtų stebėtis, kad Konstitucijos struktūros ir nuostatų rengėjais buvę „neteisininkai“¹⁴, kaip ir jų kolegos

⁹ VAIČAITIS, V. Šiuolaikinė konstitucionalizmo samprata. *Teisė*, 2017, t. 104, p. 90–105. Plg. ŠLAPAUŠKAS, V. Modernių laikų teisės politikos ir konstitucionalizmo ryšio inversija XXI amžiuje. Iš *Konstitucionalizmas ir teisės politika Europos Sąjungoje*. Atsakingas redaktorius V. Šlapauskas. Vilnius, 2013, p. 13, 14.

¹⁰ Tikslus Seimo Pirmininko kalbos tekstas internete („Seimo Pirmininko Viktoro Pranckiečio kalba iškilmingame Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25-mečio minėjime“ [interaktyvus. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_t=9563&p_k=1&p_t=251908>)

¹¹ Šis T. Painso posakis pakartotinai nurodomas mažiausia trijose Stasio Stačiokos publikacijose: STAČIOKAS, S. Albertas Vennas Dicey – konstitucinės teisės doktrinos pradininkas. Iš DICEY, A. V. *Konstitucinės teisės studijų įvadas*. Vilnius, 1998, p. 10; STAČIOKAS, S. Laisvės šauklys ir kūrėjas. Iš *Regnum est. 1990 m. kovo 11-osios Nepriklausomybės Akui – 20*. Vilnius, 2010, p. 16; STAČIOKAS, S. Lietuvos konstitucinės tradicijos ir konstitucingumo raida. Iš *Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinės sistemos*. Vilnius, 2012, p. 541.

¹² ROSSEAU, J. J. *Visuomenės sutartis arba politinės teisės principai*. Kaunas, 1939.

¹³ Žr., pvz.: ŽILYS, J. Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenys. *Nepriklausomybės šėšiuviniai*, 2017/1(19), p. 10–26; plg. STAČIOKAS S. Laisvės šauklys ir kūrėjas <...>, p. 22–24; GENZELIS, B. Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengimo peripetijos. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida*. Straipsnių rinkinys. Sudarytojas A. Vaišnys. Vilnius, 2003, p. 234–245.

¹⁴ Daugiau apie „neteisininkus“ ir jų galimą racionalią įtaką teisininkams žr., pvz.: ŠILEIKIS, E. Socialinių mokslų forumas pašaliečio akimis arba ko „tūlas teisininkas“ galėjo pasisemti iš „neteisininkų“. *Politologija*, 2009, nr. 2, p. 158–171.

teisinį išsilavinimą turėję signatarai, gali ambicingai ar pretenzingai formuluoti teiginius dėl vienokios ar kitokios Konstitucijos nuostatų, pvz., 53 straipsnyje numatančių *nemokamos medicinos pagalbos* teikimą valstybinėse gydymo įstaigose, *pirminės autentiškos* sampratos, kaip tai gydytojo ir istoriko išsilavinimą turintis Vytenis Andriukaitis nesyk darė atitinkamame Konstitucinio Teismo viešame posėdyje¹⁵.

Vadinas, Konstitucijos 25-metis – tai pirmiausia trimis subjektų lygmenimis pasireiškiančio konstitucinio sutarimo dėl to paties dalyko tvarumo sukaktis. Ji turėtų skatinti labiau susieti dinamišką (evoliucinį) Konstitucijos sisteminės ar lyginamosios metodologijos taikymą su pirminiu autentišku Konstitucijos (ir jos projekto) nuostatų, pvz., 12 straipsnio 2 dalyje atspindinčių grėsmių (nuogastavimų) ar 147 straipsnyje numatyto „sumanymo“ keisti Konstituciją, supratimu.

Jei Konstitucijos parengimas, pateikimas referendumui ir jos priėmimas referendumu – trinaris veiksmas, kuris priklausė nuo atitinkamų subjektų (ypač 1992 m. spalio 25 d. referendume dalyvauti galėjusių ir rinkimų teisę turėjusių piliečių) kompromiso ir valios jį pasiekti, o jos įsigaliojimas 1992 m. lapkričio 2 d. – įvykis, kurio prielaidą (sąlygą) lėmė galutinių referendumo rezultatų paskelbimas lapkričio 1 d.¹⁶, tai išeina, kad Konstitucijos 25-metis gali būti minimas ir švenčiamas tiek spalio 25 d. kaip *veiksmo* jubiliejus, tiek lapkričio 2 d. kaip *įvykio* (ar sąlygiškai veiksmo padarinio) sukaktis.

Žinoma, net *trylikoje straipsnių*, susijusių su, be kita ko, stipraus (nestipraus) valstybės vadovo ir parlamento (kartu parlamentinės ar prezidentinės valdymo formos) modeliavimu, visiškai *nesuderintos* Konstitucijos, kuri tai aiškiai atspindi 153 straipsnyje (abstrakčiai nurodomi 47, 55, 56, 65, 68, 69, 96, 103, 118 straipsniai ir sukonkretinamas 58 straipsnio 2 dalies 2 punktas, 84 straipsnio 11 ir 12 punktai, 87 straipsnio 1 dalis, 119 straipsnio 4 dalis), priėmimo ir įsigaliojimo, kaip daugiabriaunio juridinio fakto, fenomenas – tai tam tikro teisės politikos ir kultūros proceso, kuris atitinkamais veiksmais prasidėjo 1987 m. ir 1988 m. tuometinėje Lietuvoje modeliuojant ne tik naujus „Teisės etidus“¹⁷, bet ir konstitucinę reformą ar net Konstitucinio Teismo ateitį¹⁸, *dalies* ar *atkarpos sąlygiška trukmė*. Ją iki 2017 m. itin užtikrino išmintinga ir diplomatiškai lanksti Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimo doktrininė nuostata: „valstybės valdymo formai būdingi ir kai kurie vadinamosios mišriosios (pusiau prezidentinės) valdymo formos ypatumai.“

Dar kitu platesniu požiūriu Konstitucijos 25 metų sukakties samprata gali būti grindžiama specifiniu kriterijumi – išskirtinio politinio teisės akto norminiu tvarumu, taigi „jubiliejine stabilumo trukme“. Reikšminga tai, kad Konstitucija 1996–2006 m. pataisyta devynis kartus (du kartus – keičiant 47 straipsnį, tiek pat kartų – 119 straipsnio 2 dalį, po kartą – 57 straipsnį, 84 straipsnio 11 punktą, 118, 125 ir 150 straipsnį), tačiau vėliau iki 2017 m. to nedaryta. Šiuo požiūriu išeina, kad minėta sukaktis – tai Konstitucijos teisinės galios nuoseklaus atsiskleidimo ir stabilizavimosi šventė, ypač reikšminga Konstitucijos pataisų neatlikimo 2007–2017 m. požiūriu. Tam sąlygišką reikšmę turėjo ir turi sudėtinga Konstitucijos keitimo tvarka (ypač Konstitucijos 148 straipsnis) bei ją ribotai įgyvendinti galinčios ne mažiau kaip 94 (taigi 2/3) Seimo narių stabilios (ilgalaikės) daugumos nesusiformavimas 1992–2016 m. rinktame Seime.

Beje, tik *trys iš minėtų trylikos* nesuderintų Konstitucijos straipsnių nuostatų, nurodytų 153 straipsnyje (būtent 47 straipsnis, 84 straipsnio 11 punktas, 118 straipsnis), susijusios su tomis devyniomis

¹⁵ Žr., pvz., Seimo narių grupės 2010 m. balandžio 8 d. kreipimąsi į Konstitucinį Teismą ir jo nagrinėtą bylą Nr. 18/2010 dėl Vyriausybės 2009 m. gruodžio 7 d. nutarimo Nr. 1654.

¹⁶ Realiai Konstitucijos įsigaliojimą būtent 1992 m. lapkričio 2 d. nulėmė tai numaćiusių Konstitucijos rengėjų (taip pat galutiniam projektui pritarusios Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatų) valinis sprendimas. Tačiau formaliai Konstitucijos įsigaliojimas, numatytas pačioje Konstitucijoje, laikytinas teisiniu įvykiu, kurio atsiradimo (susiklostymo) prielaidą lėmė tik 1992 m. spalio 25 d. referendumo rezultatų oficialus paskelbimas (1992 m. lapkričio 1 d.).

¹⁷ Teisė – visuomeninė vertybė. Iš *Teisės etidai – I*. Vilnius, 1988; Teisė ir persitvarkymas. Iš *Teisės etidai – 2*. Vilnius, 1989.

¹⁸ Žr.: *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas*. 1988 m. spalio 22–23 d. Vilnius, 1990.

Konstitucijos pataisomis¹⁹. Tačiau ir jos nebuvo skirtos sąlygiškai nestipraus valstybės vadovo ir kartu vyraujančios parlamentinės valdymo formos (kuriai būdingi „pusiau prezidentinės valdymo formos ypatumai“) modeliui pakeisti, tai būtų pernelyg abejotina 1991 m. neįvykus referendumui dėl Respublikos Prezidento institucijos atkūrimo. Pažymėtina ir tai, kad netgi Seimui 2003 m. keičiant generalinio prokuroro skyrimo ir atleidimo tvarką ir ją naujai susiejant su principu „skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu“ (118 straipsnio 5 dalis; plg. 84 straipsnio 11 punktą) nebuvo pakoreguotas konstitucinėse aukščiausių pareigūnų ir teisėjų skyrimo ar atleidimo procedūrose dalyvaujančių pagrindinių valstybės institucijų *sąveikos ir atsvaros* (o ne vienos iš jų dominavimo) aspektas.

2. Lietuvoje (tuometėje LTSR, LSSR) 1988 m. kilęs (1987 m. subrendęs) tautinis atgimimas gali būti laikomas vienu iš specifinių taikaus ir liberalaus nacionalizmo Vidurio ir Rytų Europoje modelių²⁰, kuris išsiskiria savitais „tarpiniais“ konstituciniais rezultatais – ypač „tariamojo suvereniteto“²¹ ir netarybinės tautinės simbolikos konstituciniu įterpimu į diametraliai priešingą LTSR 1978 m. Konstitucijoje apibrėžtą tarybinės santvarkos pagrindų konstrukciją²². Tai sudarė prielaidų įvykti net didesniems ir konstituciškai esmingesniems teisiniams pokyčiams formaliai žemesniu norminiu lygmeniu – respublikos ūkiniam savarankiškumui įteisinti ir juo labiau privatinės nuosavybės instituto esmei grąžinti į teisės sistemą atitinkamų įstatymų lygmeniu.

Tuo *per teisę* pasireiškęs ir ypač dviem alternatyviais „atnaujintos“ LTSR Konstitucijos projektais (ir juos rengusiomis, „konkuravusiomis“ darbo grupėmis)²³ iki maksimumo iškilęs tautinis konstitucinis atgimimas, vystęsis Lietuvos Respublikos valstybingumo ištakų ir jas pakirtusios TSRS (SSRS) diskurso kryptimi, iš esmės integravo ar vienijo du giluminius procesus:

a) teisės politiką, ypač konstitucinę politiką, kuri iš esmės skyrėsi nuo vadinamosios L. Brežnevo TSRS 1977 m. konstitucijos kone pažodinio išvertimo į lietuvių kalbą LTSR 1978 m. konstitucijos forma, nes buvo inspiruota „iš apačios“ prasiveržusių politinių ekonominių ir kultūrinių poreikių suteikti tai 1978 m. konstitucijai ir ją konkretinantiems įstatymams ryškesnių „autentiškų“ išskirtinumo bruožų, *minimum* respublikos savarankiškumo ar tuomet populiario „ūkinio savistovumo“ lygmeniu;

b) taikų ir liberalų nacionalizmą, kuriuo atgaivinta iki tol drausta tautinė simbolika, taip pat edukologės Meilės Lukšienės su grupe bendraminčių 1988 m. parengta tautinės mokyklos koncepcija. Žinoma, kartu ar lygia greta pasireiškė universalių ar bendrų žmogiškųjų, taigi ne tik tautinių vertybių populiarinimo ir įgyvendinimo procesas, kuris išgalėjo ir net nustelbė tautiškumą tuo požiūriu, kad neįsivyravo minėta tautinės mokyklos koncepcija, o 1992 m. Konstitucijoje neatsirado kultūros puoselėjimą siaurai tautiškai apibrėžiančių nuostatų, kuriomis pasižymi Lenkijos 1997 m. Konstitucija.

Šiuos du elementus sumuojant ar konceptualiai sujungiant, gaunamu rezultatu, kaip bendrinio proceso apibūdinimu, iš esmės galima vadinti būtent tai, ką tradiciškai suponuoja iš dviejų dalių sudaryto anglosaksiško termino „konstitucionalizmas“ turinys, nors jis pirminius kontūrus įgijo platesnių netautiškų vertybinių požiūriu, ypač visų žmonių, apsiginklavusių šūkiu „mes, žmonės“²⁴, laisvės ir lygybės atviroje neluominėje visuomenėje aspektu.

¹⁹ Nėra sąsajų tarp Konstitucijos 153 straipsnyje nurodytos 119 straipsnio 4 dalies ir Seimo, kaip minėta, du kartus priimtų Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalies pataisų. Jomis nepakeista to 119 straipsnio 4 dalis.

²⁰ Daugiau žr. CHRISTOPHE, B. *Staat versus Identität: zur Konstruktion von „Nation“ und „nationalem Interesse“ in den litauischen Transformationsdiskursen von 1987 bis 1995*. Köln, 1997.

²¹ STANKEVIČIUS, Č. V. Tariamojo suvereniteto įtvirtinimas LTSR konstitucijoje 1988–1990 metais: procesas ir samprata. I. Iš *Nepriklausomybės sąsiuviniai*, 2017/4(22), p. 12–27.

²² Žr. LTSR (LSSR) 1978 m. Konstitucijos 1988–1990 m. pakeitimus ir papildymus, nurodytus leidinyje: VALANČIUS, K. *Lietuvos valstybės konstitucijos*. Antrasis leidimas. Vilnius, 2001, p. 100–117.

²³ Žr., pvz.: STANKEVIČIUS, Č. V. *Tariamojo suvereniteto įtvirtinimas <...>*, p. 16–19; ŽILYS, J. *Konstitucinis Teisimas. Teisinės ir istorinės prielaidos*. Vilnius, 2001, p. 83–85.

²⁴ MESONIS, G. Jungtinių Valstijų Konstitucija. Iš *Šiuolaikinė Konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinių reguliavimų*. Vilnius, 2005, p. 35.

Dvipakopis ar dvinaris Lietuvos teisės sistemos raidos ir ypač konstitucinių užuomazgų kompromisinio formavimosi 1987(1988)–1992 m. *fenomenas* įsikomponuoja į bendrą konstitucionalizmo bangos, kuri Vidurio ir Rytų Europoje prasidėjo ir vyko 1988–1993 m., tąsos ar plėtos kontekstą. Jis išskirtinis tuo, kad Lietuvoje, skirtingai nei gretimoje Lenkijoje ar Vengrijoje, konstitucionalizmas nepatyrė parlamentiniu konstitucinės justicijos pažabojimu sukeltos krizės²⁵.

Šiame kontekste esminę reikšmę įgyja amerikietiškos ir apskritai anglosaksiškos konstitucionalizmo sampratos kūrybingas adaptavimas Lietuvos Konstitucijos istorijoje.

Platesnė amerikietiška ir kartu anglosaksiška konstitucionalizmo samprata, nepaisant jos daugia-reikšmiškumo ir pirmųjų ją Lietuvoje pernelyg aptakiai pristačiusių – konstitucinę normų kontrolę 1931 m. numačiusio ir vertinusio Mykolo Riomerio²⁶ ar įvaduose fundamentaliems verstiniam leidiniams 1993 m. ir 1998 m. rašiusių Egidijaus Kūrio, Stasio Stačioko²⁷ vartotų giminingų sąvokų (ypač „konstitucingumas“, „konstitucijos raida“), bendruoju požiūriu apima tokią *specifinę* demokratėjančios valstybės ir ją reformuojančios visuomenės *teisės politiką*²⁸, kurios rezultatas (padarinys) – realiai saistanti ir taikoma aukščiausios juridinės galios universalių idealų ir imperatyvų sistema, jos tęstinis plėtojimas nagrinėjant teisinius ginčus²⁹, skatinant ir puoselėjant atitinkamą „teisinį tikėjimą“, juo grindžiamą kultūrą, įskaitant specialius renginius (paminėjimus), tyrimus ir leidinius, juose gvildenamas konstituciškai persmelktas jurisprudencijos problemas³⁰ ir jomis grindžiamas universitetines teisės studijas³¹. Todėl Lietuvos teisės literatūroje nuo 1990 m. vyravęs dviejų raktinių žodžių (sąvokų) junginys „Konstitucija, konstitucingumas“³² iš esmės yra per siauras (nėra istoriškai teisiškai tinkamas) ir turėtų būti bent trinaris, apimantis konstitucionalizmo sąvoką.

Emocinis pakylėtumas ar diskurso lygis, kaip parodė slogi (minimalų džiugesį kėlusi) amerikietiško konstitucionalizmo adaptacija sąjungininkų okupuotoje Vakarų Vokietijoje po Antrojo pasaulinio karo, gali skirtis konstitucijos priėmimo ir jos vėlesnio įgyvendinimo etapuose, jis iš pradžioje gali būti ne tik didesnis, bet ir mažesnis, netgi kone minimalus. Todėl nereikėtų pernelyg stebėtis, kad daugumos vokiečių emocinio pakilimo nesukėlęs ir net Bavarijos žemės pirminio pritarimo nesulaukęs (bet vis dėlto jos, atsižvelgiant į kitų Federacijos žemių palankumą, vėliau pripažintas) VFR 1949 m. Pagrindinis Įstatymas, kurį grupelė specialistų parengė kaip *laikiną* (tol, kol Vokietija padalyta), po kelių dešimtmečių tapo viena iš veiksmingiausių (kone tobuliausia laikomų) nuolatinių konstitucijų Europoje ir net iš esmės nepakito 1989 m. įvykus jame numatytam (jo galiojimą pagal laiką ir teritoriją saiščiusiam) įvykiui – Vokietijos susivienijimui³³.

²⁵ Daugiau žr.: ŠILEIKIS, E. Parlamentarizmo ir jo sampratos Lietuvoje aktualijos: konstituciniai ir politiniai aspektai. Iš *Lietuvos ir Lenkijos konstitucinės teisės aktualijos: parlamentas*. Vilnius, 2016, p. 116–156.

²⁶ RÖMERIS, M. *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*. Kaunas, 1931.

²⁷ Žr. KŪRIS, E. Teisinė valstybė, teisinių sistemų įvairovė ir Vakarų teisės tradicija. Iš GLENDON, M. A.; GORDON, M.; OLSAKWE, C. *Vakarų teisės tradicijos*. Vilnius, 1993, p. XXII; plg. VAIČAITIS, V. *Šiuolaikinė konstitucionalizmo samprata*. Teisė, 2017, t. 104, p. 91 (taip pat 4, 5 išnašas).

²⁸ Plg. ŠLAPAUSKAS, V. Modernių laikų teisės <...>, p. 13, 14.

²⁹ Šis aspektas Lietuvoje pirmiausia sietinas su Konstitucinio Teismo jurisprudencija, jos plėtojimu: *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos 1993–2009*. Sudarytojai K. Jankauskas, E. Jarašiūnas, V. Staugaitytė. Vilnius, 2010. Žr. vėlesnius šios knygos papildytus leidimus.

³⁰ Žr., pvz., POSNER, R. A. *Jurisprudencijos problemos*. Vilnius, 2004.

³¹ Plg. ŠILEIKIS, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė <...>*, p. 37–51.

³² „<...> derėtų aptarti teisės tradicijų klausimą kiek plačiau. *Konstitucija, konstitucingumas – tai žodžiai ir sąvokos* [kursyvas mano – aut.], kurios tapo ypač aktualios šiandien išsivadavusių iš komunizmo despotijos šalių, taip pat Lietuvos, politologai, teisės mokslui ir visuomenės sąmonei“ (STACIOKAS, S. Mykolas Römeris ir mūsų dienų Lietuva. Įžangos žodis. Iš RÖMERIS, M. *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*. Vilnius, 1994, p. I).

³³ Žr. VAINIUTĖ, M. Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis įstatymas. Iš *Šiuolaikinė Konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Vilnius, 2005, p. 87–89.

Tame „konstituciškai fokusuotame“ procese, kuris Lietuvos literatūroje iš dalies aprašytas Egidijaus Jarašiūno pagal prancūzišką politinio proceso „juridizacijos“ dvasią³⁴, beveik viskas, kas vadinamojoje *deliberatyvioje demokratijoje* susiję su teisės politikos pagrindais (ginčai ar diskusijos parlamente, teismuose, teisininkų konferencijose, universitetinėse teisės studijose), „sukasi“ apie (a) Konstitucijos įgyvendinimą įstatymais ar taikymą teismų sprendimais, jos papildymą ar keitimą specialiomis procedūromis, taip pat (b) jos pagrindiniu aiškintoju ir sergėtoju (normų suderinimo klausimais) esančio teismo veiklą ir ją vykdančių teisėjų personalijas ar kandidatūras³⁵.

Šiuo bendroju požiūriu konstitucionalizmas – ne tik specifinis politikos (ir ypač teisės politikos), bet ir jos dalimi esančios teisinės kultūros procesas. Jis Lietuvoje apima, pvz., Teisingumo ministerijos nuo 2007 m. kasmet rengiamus visuotinius Konstitucijos egzaminus, prie kurių dabar prisideda Respublikos Prezidentė, Konstitucinis Teismas, savivaldybės ir net įkalinimo įstaigos, tuo tarsi lygiuojantis į savaitraščio „Atgimimas“ 2006 m. pradėtą rengti nacionalinio diktanto konkursą, prie kurio dabar prisideda Valstybinė lietuvių kalbos komisija.

Todėl, kad ir kiek stebėtusi garbūs Lietuvos fizikai, chemikai ar kiti tikslųjų mokslų specialistai, kurie natūraliai sureikšmina jiems svarbius *ISI duomenų bazėje* (sąrašė)³⁶ esančius žurnalus anglų kalba ir tuo remdamiesi įsivaizduoja tiek aukštųjų technologijų, tiek ir esą įmanomus universalius teisinius (taigi ir konstitucinius) standartus ir juos atskleidžiančius tame *ISI sąrašė* neva turinčius atsidurti Europoje leidžiamus teisinius žurnalus (net vokiečių ar prancūzų kalba), objektyviai nesutampa ir kai kuriais aspektais net gerokai skiriasi teisės politikos procesai ir jų rezultatu esančios konstitucijos bei aukščiausių ar konstitucinių teismų sprendimai.

Reaguojant į minėtas Vaidoto Vaičiūčio pastarųjų metų publikacijas³⁷, svarbu pažymėti, kad pagal jo panaudotą JAV literatūrą plėtojama konstitucionalizmo samprata idealiai tinka JAV ir kitų anglosakų teisės tradicijai priskiriamų valstybių teisės raidai, kuri grindžiama konstitucinių normų ir tradicijų bei jas atskleidžiančios teismų jurisprudencijos dominavimu universitetinėse teisės studijose ir politiniuose teisiniuose diskursuose.

Tačiau tokia samprata, tiksliau visuminė ir nekritiška JAV teisės, kurios sudedamąja dalimi nėra kokios nors viršnacionalinės organizacijos (panašios į Europos Sąjungą) teisė, mokslinės doktrinos transplantacija ar adaptacija iš dalies netinka Lietuvos ir daugelio kitų Europos valstybių konstitucionalizmui apibrėžti ar jos raidos specifikai suprasti.

Europinis kontinentinis variantas genetiškai nulemtas romėnų teisės ir juo labiau šimtamečių Prancūzijos ar Vokietijos civilinių kodeksų išskirtinės reikšmės universitetinėms teisės studijoms ir akademiniam tyrimams bei juose (jose) įžvelgiamų revoliucinių idėjų objektyvizavimui³⁸.

Prancūzijoje 1804 m., Austrijoje 1811 m. ar Vokietijoje 1896 m. priimti civiliniai kodeksai, kuriais siekta pakeisti feodalinės praeities teisinius santykius³⁹, šimtmečių bėgyje tapo stabilūs šių šalių vals-

³⁴ Žr. JARAŠIŪNAS, E. *Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas*. Vilnius, 2003.

³⁵ Apie naujo JAV Aukščiausiojo Teismo teisėjo kandidatūrą į laisvą vietą ir dėl to kilusias politines teises diskusijas bei emocijas, taip pat 2017 m. balandį prisaikdinto teisėjo Neilo Gorsucho parinkimo kriterijus ir prisaikdinimo padarinius (konservatyvių ir liberalių teisėjų balansui) žr. 2016 m. ir 2017 žiniasklaidos pranešimus.

³⁶ Daugiau apie šį tam tikroje duomenų bazėje esantį žurnalų sąrašą žr., pvz., Lietuvos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarimą, ypač konstatuojamosios dalies IV skyriaus 9 punktą („Mokslinės informacijos institutas (angl. *Institute for Scientific Information, ISI*) yra Jungtinėse Amerikos Valstijose įsikūrusi privati įstaiga, teikianti mokamas paslaugas, susijusias su citavimo indeksais, mokslinių publikacijų vertinimais bei tokios informacijos paieška“).

³⁷ VAIČAITIS, V. Šiuolaikinė konstitucionalizmo samprata <...>, p. 90–105; VAIČAITIS, V. Konstitucionalizmo samprata remiantis Vakarų teisės tradicija. Iš GRIŠKEVIČ, L.; MACHOVENKO, J.; PAUŽAITĖ-KULVINSKIENĖ, J.; VAIČAITIS, V. A. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija (istorinė Lietuvos konstitucija). 1387 m. – 1566 m. – 1791 m. – 1918 m. – 1990 m.*: monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 11.

³⁸ Daugiau žr., pvz.: KOTZ, H.; ZWEIGERT, K. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius, 2001. Šiame leidinyje pažymima, kad Prancūzijos 1804 m. Civilinis kodeksas vertintinas kaip šios valstybės *revoliucijos dvasios kūrinys* (p. 77).

³⁹ Žr. ten pat (ypač p. 77–88).

tybių teisės sistemos branduoliai, neatsižvelgiant į valstybės valdymo formą (monarchija, respublika) ir jų revoliucinį pakeitimą bei tą simbolizavusių naujų konstitucijų priėmimą. Tų kodeksų, kurie savo idėjomis ir koncepcijomis laikytini XVIII amžiaus šviečiamosios prigimtinės teisės kūdikiais⁴⁰, teisinė galia ir politinė reikšmė matuojama šimtmečiais, o tų kitusių konstitucijų – dešimtmečiais. Be to, Vokietijos civilinis kodeksas pagal jame atsispindinčią sudėtingų nuostatų juridinę techniką, struktūros ir sąvokų konstrukcijas skirtas ne tiek piliečiui, kiek patyrusiam teisininkui (teisės specialistui)⁴¹.

Todėl Stasio Vėlyvio ir Vytauto Nekrošiaus bei kitų Lietuvos tyrėjų dėstyta analizuota romėnų teisė⁴², atitinkamai taikyta Prancūzijoje iki minėto Napoleono vardu vadinamo 1804 m. kodekso, buvo ir tebėra ne tik Lietuvos, bet ir kontinentinės Europos (romaniškos germaniškos) teisės tradicijų ištakų ir universalaus teisininko parengimo pradmenų sampratos pagrindas. Todėl diplomuotus teisininkus pirmiausia suformuojantys universitetinių teisės studijų įvardai ir net teisės teorijos (metodologijos) pratybos grindžiamos ne tiek dešimtėmis metų galiojančių konstitucijų diskutavimu ar interpretavimu, kiek šimtmečiais skaičiuojamų civilinių įstatymų aiškinimo ir taikymo pavyzdžiais. Nenuostabu, kad, pvz., Vilniaus universiteto Teisės fakultete tiek iki 1990 m., tiek 1990–2017 m. pirmakursiams dėstytos teisės teorijos, teisėsaugos institucijų ar pastaraisiais metais pakitusios tarpdalykinio teisės studijų įvado paskaitos – tai paprastai ne Konstitucijos aiškinimo metodologijos klausimai, kurie gvildinami specialiose (dažniausiai vėlesnėse) konstitucinės teisės paskaitose. Šiame kontekste visuotinio esminio pokyčio nesukėlė minėto Egidijaus Kūrio 2011 m. redaguota ir konstituciniais aspektais originaliai pajavairinta autorių grupės studijų priemonė „Lietuvos teisinės institucijos“⁴³.

Taigi Vaidoto Vaičiaičio, pusmetį studijavusio itin prestižiniame JAV universitete, į Lietuvos jurisprudenciją kilniai transformuojama JAV vyraujanti konstitucionalizmo (ir jos elementų, kaip antai aukščiausios teisės koncepcija ir „interpretacinio konstitucionalizmo“ idėja) samprata, kurią lėmė ir lemia oraus žmogaus ir atviros visuomenės teisių revoliucinio teisinio įtvirtinimo pakilimas, neviseškai tinka Lietuvos teisės politikos pagrindų tradicijai, kurią 1918 m. ir 1990 m. lėmė Lietuvių tautos suverenių teisių ir Lietuvos valstybės galių ar funkcionalumo revoliucinio teisinio atkūrimo pakilimas. Jo šešėlyje buvo (liko) 1918 m. Laikinosios konstitucijos pamatiniai dėsniai ir 1990 m. Laikininis Pagrindinis Įstatymas.

Net pirmąsyk Lietuvos valstybės istorijoje referendumu 1992 m. spalio 25 d. priimta Konstitucija, kurios baigiamasis projektas ir kartu viliojantys socialinių neatlygintinai teikiamų paslaugų pažadai (anglosaksų tradicijai nebūdingos nuostatos apie tam tikromis sąlygomis asmenims laiduojamą *nemo-kamą* mokymąsi ir gydymąsi bei *apmokėtą* kasmetinį atostogavimą; žr. 41, 49–53 straipsnius), kaip teikiamas referendumui visiškai paaiškėjo tik prieš nepilnas dvi savaites – spalio 13 d. jam pritarus Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai, šaltą tų metų spalį lapkritį ir net vėliau netapo visuotinio pasididžiavimo (euforijos) dingstimi ir nepriteklių kontekste buvo užgožta minėta spalio 25 d. pirmąsyk atkurtoje nepriklausomoje Lietuvos valstybėje vykusių Seimo rinkimų ir jų netikėtų rezultatų⁴⁴. Po kelių metų daugiausia socialinių politinių nesutarimų ir emocijų sukėlusį minėta Seimo 1996 m. priimta Konstitucijos 47 straipsnio pataisa, susijusi su tam tikros paskirties *žemės sklypų* priklausymo

⁴⁰ Plg. ten pat, p. 88, 132.

⁴¹ Ten pat, p. 132.

⁴² NEKROŠIUS, I.; NEKROŠIUS, V.; VĒLYVIS, S. *Romėnų teisė*. Antrasis leidimas. Vilnius, 1999. Plg. GIRARD, P. F. *Romėnų teisė*. Vertė A. Tamošaitis. I tomas. Kaunas 1931.

⁴³ Plg. konstitucinių aspektų gausos pokytį (tendenciją) tokiose studijų priemonėse: KUCONIS, P.; NEKROŠIUS, V. *Teisėsaugos institucijos*. Antrasis leidimas. Vilnius, 2001; *Lietuvos teisinės institucijos*. Moksl. redakt. E. Kūris. Vilnius, 2011.

⁴⁴ Žr. 1992 m. spalio pabaigos ir lapkričio spaudą bei joje dominavusias emocijas (nusivylimus, kaltinimus) dėl netikėtų, neprognozuotų 1992 m. Seimo rinkimų rezultatų, t. y. kairiosios politinės pakraipos kandidatų į Seimo narius pergalės.

Lietuvos Respublikos piliečiams ir kitiems atitinkamiems subjektams modeliavimu rengiantis Lietuvos asocijuotai narystei Europos Sąjungoje (juo labiau pakartotinis to straipsnio keitimas 2003 m. rengiantis visavertei narystei toje organizacijoje), tarsi dėsningai atskleidė, kad nacionalinio saugumo ir agrariniai bei kiti socialiniai pilietiniai, o ne anglosaksiški oraus žmogaus (individuo) ir atviros tvirtos visuomenės („mūsų, žmonių“) aspektai buvo (gal net tebėra) dominuojantys Lietuvos konstitucijos raidoje, taip pat jos dalimi esančioje konstitucinėje normų kontrolėje ir ją vykdančios plėtojamoje oficialioje konstitucinėje jurisprudencijoje. Pastaroji, regis, neatsitiktinai nuo 2013 m., nepaisant kitokios 1993–2012 m. doktrinos, pradėjo papildyti esą iš Konstitucijos (o ne Seimo priimtų įstatymų) kildintina *istorine politine* Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio⁴⁵ (net jo esą atlikto neveiksnius Lietuvos valstybės prisijungimo prie Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos) samprata⁴⁶. Tuo netiesiogiai paneigta pirmojo atkurtos Lietuvos Respublikos Prezidento nuoširdi atgaila „Ir tuomet dirbome Lietuvai“⁴⁷, nes, pasak Konstitucinio Teismo, „tarnyba kitai valstybei, *inter alia* SSRS (įskaitant Lietuvos TSR), negali būti laikoma tarnyba Lietuvos valstybei“⁴⁸, taigi išėitų net 1990 m. vasario 24 d. išrinktos LTSR Aukščiausiosios Tarybos ir jos deputatų veiklos 1990 m. kovo 10 d. (likus dienai iki tos institucijos pavadinimo pakeitimo ir Kovo 11-osios Akto priėmimo) aspektu.

Žinoma, nesiekiant radikalai išskirti tik „mūsų konstitucionalizmo raidą“⁴⁹ ir visiškai atskirti „ne mūsų“ variantą, Konstitucijos, kaip *aukščiausios teisės*, idėja istoriškai politiškai, atmetus 1926–1940 m. laikotarpį⁵⁰, tinka Lietuvos 1992 m. Konstitucijos ir ja grindžiamos teisės politikos istorijai, ne vien todėl, kad ji senokai nurodyta Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimuose kaip „teisės viešpatavimo“ ir teisinės valstybės principo elementas. Tačiau ši idėja konceptualiai negali visiškai nustelbti ar užgožti Lietuvos Konstitucijos 18 straipsnyje atspindinčio *prigimtinės teisės sistemos* buvimo pirmine aukščiausiaja teise, juo labiau sudedamąja „visos“ Lietuvos teisės sistemos dalimi esančios (turinčios būti) Europos Sąjungos teisės⁵¹.

Beje, Lietuvos konstitucionalizmo ypatumai apima ir tokius Seime inicijuotus, bet dėl politinių veiksmų neįvykusius fundamentalius (konstitucinių aspektų turinčius) ordinarinės teisės pokyčius, kurie rodo vis dar išliekančius konstitucinio lygmens sąstingius, kaip antai Seime 2017 m. politiškai sužlugdytą teisinį bandymą⁵² pakeisti Civilinį kodeksą (3.229 str., kitų str.) nuostatas, susijusias su Konstitucijos 38 straipsnyje įtvirtinta šeimos vertybe (daugiau žr. toliau), tokiu būdu, kad būtų su-

⁴⁵ Žr. Seimo 1999 m. sausio 12 d. įstatymą „Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos“. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 11-241; taip pat: SINKEVIČIUS, V. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija Lietuvos teisės sistemoje. Iš *Regnum est. 1990 m. kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20*. Vilnius, 2010, p. 55–73.

⁴⁶ Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimas: „<...> pabrėžtina, kad tarnyba kitai valstybei, *inter alia* SSRS (įskaitant Lietuvos TSR), negali būti laikoma tarnyba Lietuvos valstybei. Tačiau pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi diskreciją <...> nustatyti <...> reguliavimą, pagal kurį <...> tarnybos Lietuvos valstybei laiko daliai gali būti prilygintas tarnybos kitai valstybei laikas <...> *inter alia* laikotarpiu iki Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d., kai <...> tarnyba Lietuvos valstybei buvo įmanoma tik okupuotoje Lietuvos Respublikos teritorijoje tam tikrą laiką veikusiose organizuotos ginkluotos kovos su okupacija, *inter alia* Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio, struktūrose“. Plg. 2014 m. kovo 18 d. nutarimą: „Lietuvos Respublika laikytis Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos įsipareigojo Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos 22 punktu, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. kovo 12 d. nutarimu „Dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie Tarptautinės žmogaus teisių chartijos dokumentų“.

⁴⁷ BRAZAUSKAS, A. *Ir tuomet dirbome Lietuvai: faktai, atsiminimai, komentarai*. Vilnius, 2007.

⁴⁸ Žr. 46 išnašą.

⁴⁹ *Mūsų konstitucionalizmo raida*. Straipsnių rinkinys. Sudarytojas A. Vaišnys. Vilnius, 2003.

⁵⁰ Žr., pvz.: KOHRS, M. *Die Litauische Nationale Union – Porträt einer (Staats-) Partei: ihre Bedeutung für das autoritäre Regime der Zwischenkriegszeit in Litauen 1924 bis 1940*. Frankfurt am Main 2012.

⁵¹ Žr.: ŽALIMAS, D. Europos Sąjungos teisės įtaka nacionalinei konstitucinei jurisprudencijai. Iš *Transnacionalinės teisės sistemos – santykio ir sąveikos problemos*. Vilnius, 2014, p. 121–151.

⁵² Žr. Seime 2017 m. gegužės 30 d. registruotą įstatymo projektą Nr. XIII-P-781.

kurtos veiksmingos prielaidos pagaliau tinkamai įgyvendinti *partnerystės* institutą, juo labiau griežtai nesusietą tik su skirtingos lyties sugyventiniais, nes tos pačios lyties asmenys, gyvenantys kartu ir atsakingai besirūpinantys vieni kitu, taip pat turi teisę į šeimos gyvenimą, jo gerbimą ir apsaugą⁵³. Taigi Lietuvos ordinarinės teisės sistema, nepaisant jos konstitucinės dimensijos (žr. toliau), ir toliau neapima to, kas pagal H. J. Bermano „teisinį revoliucingumą“⁵⁴ nepalyginamai atsilieka nuo Vokietijoje Bundestago 2017 m. birželio 30 d. vardiniu balsavimu priimtu įstatymu⁵⁵ įteisintų tos pačios lyties asmenų santuokos: viso labo tos pačios lyties asmenų partnerystės.

2. Konstitucinės dimensijos veiksnys

Jei valstybės steigimas ar atkūrimas nesutampa su tą ar kitą dieną priimamos naujos konstitucijos, kaip pagrindinio politinio teisės akto, įsigaliojimu, tai vėliau greta daugelio kitų ilgiau galiojančių įstatymų priimama ir sunkiai (retai) keičiama konstitucija turi ryškesnių teisės sistemos pagrindų (vertybių) kodifikavimo ir reformavimo elementų (požymių), kurių veiksmingumą pirmiausia lemia speciali normų kontrolė. Būtent tai tinka apibūdinant Lietuvos 1992 m. Konstituciją, kurios daugelis nuostatų, išskyrus anglosaksų tradicijai nebūdingas savitą *valstybinį paternalizmą* (globojimą, rūpinimąsi; žr. Konstitucijos 39, 52 straipsnius) ar *trinarį altruizmą* (minėtą nemokamą gydymąsi ir mokymąsi bei apmokėtą kasmetinį atostogavimą) atspindinčias garantijas (žr. Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalį, 49 straipsnio 1 dalį, 53 straipsnio 1 dalį), – inovatyvūs atitinkamų teisės sistemos posistemų (šakų, „kompleksinių“ institutų) vertybiniai pagrindai, norminių potencialą turintys „pradmenys“, pranokę ar nepranokę įstatymų leidėjo teisėkūrą 1990–1992 m., ypač jei jie įterpti vėliau, kaip antai Seimo 2004 m. liepos 13 d. priimtas konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos narystės Europos Sąjungoje“, tapęs visos Konstitucijų nuostatų sistemos (o ne kurio nors vieno skirsnio ar jam priskirto straipsnio) sudedamąja dalimi (žr. Konstitucijos 150 straipsnio 2014 m. liepos 13 d. redakciją). Todėl Konstitucijos 25-metis analizuotinas atsižvelgiant į jam subrandinti reikšmingą teisės sistemos posistemų *konstitucinę dimensiją*⁵⁶ (jos universalumą) ir ją suponuojančių „visad nors kažkiek“ *reguliacinių* Konstitucijos nuostatų specifiką.

Antai autoriaus dvasinių ir materialinių interesų gynimo principas (Konstitucijos 42 straipsnio 3 dalis) – civilinės teisės dalimi esančios autorinių teisių sistemos⁵⁷ dalis; asmens privataus gyvenimo neliečiamumo garantija⁵⁸ (22 straipsnio 1 dalis) – asmens duomenų apsaugos teisės⁵⁹ dalis; asmens nekaltumo prezumpcija (31 straipsnio 1 dalis) – baudžiamosios teisės materialinis ir procedūrinis elementas⁶⁰ (žr. toliau nagrinėjamą Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimą). Savo ruožtu Seimo

⁵³ Žr.: MIZARAS, V. Teisė į šeimos gyvenimą: konstituciniai ir civiliniai teisiniai aspektai. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis, ateitis*. Vilnius, 2012, p. 363–379.

⁵⁴ BERMAN, H. J. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius, 1999.

⁵⁵ Vokietijos Bundestago 2017 m. birželio 30 d. vardinio balsavimo dėl Tos pačios lyties asmenų teisės sudaryti santuoką nustatymo projekto (Nr. 18/6665, 18/12989) rezultatai: už – 393, prieš – 226, susilaikė – 4, nebalsavo ar netinkamai balsavo – 7. Didžiausioje Krikščionių demokratų (CDU / CSU) frakcijoje, kurią sudarė 309 nariai, už balsavo 75, prieš – 225 nariai. Koalicijos partnere buvusių socialdemokratų (SPD) frakcijoje, kuri vienijo 193 narius, už balsavo 192 (taigi beveik visi!) nariai, prieš ir susilaikė – 0, nebalsavo ar netinkamai balsavo – 1. Kairiųjų ir Žaliųjų frakcijoje, kurias sudarė atitinkamai 64 ir 63 deputatai, vienodai (abiejose 63) balsuota už, niekas nebalsavo prieš ([interaktyvus. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 29 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.bundestag.de/parlament/plenum/abstimmung/abstimmung?id=486>>).

⁵⁶ Žr., pvz.: AMRAMAVIČIUS, A.; JARAŠIŪNAS, E. Konstitucinė dimensija baudžiamojoje teisėje. *Teisė*, 2004, t. 53, p. 7–26.

⁵⁷ Daugiau žr.: MIZARAS, V. *Autorių teisė*. I tomas. Vilnius, 2008 (II tomas – 2009 m.).

⁵⁸ Daugiau žr.: MEŠKAUSKAITĖ, L. *Teisė į privatų gyvenimą*. Vilnius, 2015.

⁵⁹ Daugiau žr., pvz., PETRAITYTĖ, I. *Asmens duomenų teisinės apsaugos principai*. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2013.

⁶⁰ Daugiau žr.: GODA, G. Nekaltumo prezumpcija: įtvirtinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai. *Teisė*, 2004, t. 44, p. 42–53.

ratifikuotų tarptautinių sutarčių buvimo valstybės teisės sistemos sudedamąja dalimi principas (Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalis) – Lietuvos prisiimtų (ratifikuotų) tarptautinių įsipareigojimų laikymosi ir kartu netgi narystės tokiose universaliose tarptautinėse organizacijose kaip Europos Sąjunga bendrųjų pagrindų dalis, „jeigu tai neprieštarauja valstybės interesams ir jos nepriklausomybei“ (136 straipsnis).

Šiame kontekste svarbu pažymėti, kad sunkiai derinto ir pavėluoto Lietuvos narystės Europos Sąjungoje konstitucinio įtvirtinimo problematika – Lietuvos konstitucionalizmo ypatumas. Jis gali stebinti, nes jau pirmais Konstitucijos galiojimo metais buvo išvelgta, kad konstitucinių nuostatų *vientisumo* principas (žr. Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalį) reikalauja aiškinant Konstituciją argumentuotai švelninti ir kiek galima labiau paneigti, bet ne stiprinti tam tikrose formuluotėse pasireiškiančias įtampas, prieštarigus dalykus⁶¹. Todėl minėtos Konstitucijos 136 straipsnio ir 138 straipsnio 3 dalies nuostatos iš esmės galėjo būti atsarginiu išėjimo variantu Lietuvai 2004 m. gegužės 1 d. tapus Europos Sąjungos nare ir Seimui tų metų gegužę ir birželį nepajėgiant apsispręsti dėl minėto 2004 m. liepos 13 d. galiausiai priimto konstitucinio akto „Dėl Lietuvos narystės Europos Sąjungoje“⁶². Nepaisant to, Lietuvos teisės mokslo raida originaliai pasižymi ir tuo, kad kai kurie kolegos⁶³, vertindami Konstitucijoje 2004 m. gegužę ir birželį pažodžiui neatspindėtą valstybės narystę Europos Sąjungoje, nesilpnina ir neatmeta tokio probleminiu laikomo aspekto, bet jį *įkaitina* ir stiprina, kategoriškai teigdami, kad Konstitucijos pataisa esą buvo besąlygiškai būtina, siekiant tinkamai įteisinti valstybės narystę unikalioje viršnacionalinėje organizacijoje, kurioje bendrai įgyvendinama nariais esančių subjektų patikėtų suverenų teisių (valstybės institucijų įgaliojimų) dalis⁶⁴. Tačiau pagal tą vertybinį vientisumą ir Vitalijaus Levičevo nagrinėjamus minėto „teisėtyros metodologijos mokslškumo“ reikalavimus, tyrėjas, atsižvelgdamas į Konstitucijos 136 straipsnyje atspindintą palankumą ir atvirumą narystei atitinkamoje (nepriklausomybei neprieštarujančiose) tarptautinėse organizacijose bei minėtą Seimo vėlavimą priimti senokai parengtą ir apsvarstytą Konstitucijos pataisą 2014 m. gegužę ir birželį, turėtų rinktis santūresnę poziciją: toks vėlavimas (neveikimas) po Seimo ratifikuotos Stojimo sutarties (ir 2003 m. gegužės 10 d. ir 11 d. vykusio referendumo dėl narystės Europos Sąjungoje) neprieštaravo Konstitucijai, nes ji pagal 47 straipsnyje keletą metų (nuo 1996 m. liepos 21 d. iki 2003 m. vasario 23 d.) įtvirtintus (ir vėliau, pakeitus tą 47 straipsnyje, po jų pažodinio neminėjimo Konstitucijos *dvasioje visgi išlikusius*) „europinės integracijos kriterijus“ ir nepakitęs 136 straipsnį besąlygiškai nereikalaujo jos papildyti ar pakeisti valstybei stojant į Europos Sąjungą. Būtent toks vertinimas, kuriuo nesiekama sumenkinti kitokios nuomonės, atsispindi šių eilučių autoriaus 2015 m. publikacijoje⁶⁵, atmetančioje Seime 2002 m. iš anksto planuotos⁶⁶ ir projektuotos Konstitucijos pataisos netikėto sąstingio 2004 m. sutirštinimą ar eskalavimą, bandant išvelgti prieštaravimą Konstitucijai. Ji pirminėje redakcijoje gal ir buvo pažodžiui neatvira (metodiškai neparengta) narystei Europos Sąjungoje⁶⁷, bet tikrai ne vertybiniu požiūriu jos *dvasioje* tam uždara.

⁶¹ Žr. DIČIŪTĖ-FOIGT, D. Konstitucijos aiškinimo klausimu. Iš *Lietuvos Respublikos Konstitucija: tiesioginis taikymas ir nuosavybės teisių apsauga*. Tarptautinių konferencijų medžiaga. Vilnius, 1994, p. 50; plg. MIKELĖNĖNĖ, D., MIKELĖNAS, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius, 1999, p. 206–212.

⁶² Daugiau žr.: JARUKAITIS, I. *Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai*. Vilnius, 2011.

⁶³ Ten pat.

⁶⁴ Ten pat.

⁶⁵ Žr. ŠILEIKIS, E. Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje įtaka Lietuvos Konstitucijos aiškinimui. Iš *Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos teisei sistemai*. Vilnius, 2014, p. 53–87.

⁶⁶ Žr. VADAPALAS V. Lietuvos Respublikos stojimo į Europos Sąjungą konstituciniai pagrindai. Iš *Europos Sąjungos teisė ir Lietuva*. Vilnius, 2002, p. 11–27.

⁶⁷ Būtent taip: STEINBERG, H. Die neuen Verfassungen der baltischen Staaten. Iš *Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart*, 1995(43), p. 55–67.

Šiame kontekste atsižvelgiant į R. A. Posnerio jurisprudencijos problemų dalį „Kas yra teisė ir kam to klausti?“⁶⁸, pagal šiuolaikinę „paradigmų“⁶⁹ lygmeniu pasikeitusią konstitucinę teoriją, tapusią E. Kūrio habilitacijai teiktų darbų apibendrinimo pagrindu⁷⁰, ir E. Jarašiūno Lietuvoje naujoviškai tirtą Louis Favoreu darbuose nurodytą teisės sistemos posistemų „konstitucionalizaciją“⁷¹ bei Klaudijaus Manioko atskleistą „europeizaciją“⁷², Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė daugiau nei 25 m. galiojant 1992 m. Konstitucijai, 2004 m. revoliucingai papildyta minėtu konstituciniu aktu dėl „Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, – tai formaliu ir oficialiu doktrininu lygmeniu pasireiškianti sistema tokių pamatines *vertybes* bei jų laikymosi taisykles suponuojančių principų ir normų ar techniškai kitaip sukonstruotų *visad nors kažkiek reguliacinių* nuostatų, kurios įtvirtina ar implikuoja svarbiausius viešosios valdžios organizavimo ir įgyvendinimo pagrindus, ypač įstatymų ir kitų parlamento, vyriausybės ar valstybės vadovo aktų leidybą, vykdymą bei taikymą *saistančių* žmogaus teisų ir laisvių bei kitų *universalijų imperatyvų* kontekste.

Tokia samprata Konstitucijos 25-mečio kontekste reikšminga tuo, kad ja atmetamas pasenęs šiuolaikinei konstitucinei teisei netinkantis teisės teorijos studijose⁷³ vis dar universaliai plėtojamas teisės normų skirstymas į *reguliacines* ir esą kitokias (nereguliacines), taip pat *imperatyvias* ir kitokias (neimperatyvias). Nė viena 1992 m. Konstitucijos nuostata, pvz., „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“ (38 straipsnio 1 dalis), pagal turinį ir „kontekstinę prasmę“ negali būti laikoma techniškai sukonstruota kaip esą *absoliučiai nieko konkrečiai* nereguliuojanti (neimperatyvios gairės, definicijos ar „blanketinės“ nuostatos lygmeniu), realiai nepritaikoma teismuose nagrinėjant teisinį ginčą, tik sąlygiškai reikšminga edukacinės Konstitucijos funkcijos (vertybių įžvalgos, paisymo ir apsaugos skatinimo) kontekste. Tai patvirtina pacituotos Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalies, kuri tik formaliai ar techniškai gali atrodyti kaip konkrečių taisyklių neapimanti „programinė“ (bendro pobūdžio) nuostata, veiksmingą pritaikymą, Konstituciniam Teismui 2015 m. rugsėjį atliekant nekilnojamojo turto mokesčio reglamentavimą sudarančių normų kontrolę⁷⁴. Taigi konstitucinė nuostata „šeima <...> yra pagrindas“ yra subtiliai reguliacinė ypač tuo atveju, jei įstatymų leidėjas jai priešpriešina *šeimos nariams* (tėvams, vaikams) nuosavybės teise priklausančio nekilnojamojo turto „suminio“ apmokestinimo reglamentavimą (diskriminacinį neapmokestinamosios vertės nustatymą), tebūnie dėl valstybės biudžeto pajamų siekdamas, kad šeimose tėvai neperleistų nekilnojamojo turto vaikams, tuo esą tik norėdami nemokėti minėto mokesčio nuo tam tikros (perleidimu sumažintos) jiems priklausančio turto vertės.

3. Konstitucinio Teismo veiksnys ir doktrininiai iššūkiai

Konstitucinis Teismas – viena pagrindinių 1992 m. Konstitucijos naujovių (idėjų). Tai svarbu įžvelgti ne tiek pagrindinių valstybės institucijų sistemos požiūriu, kiek esminių priemonių Konstitucijai įgyvendinti ir apsaugoti požiūriu. Nuo visų ankstesnių Lietuvos valstybės 1918–1938 m. konstitucijų⁷⁵ ir

⁶⁸ POSNER, R. A. *Jurisprudencijos problemos*. Vilnius, 2004, p. 185.

⁶⁹ Žr. VALANČIENĖ, D. Teisės paradigmų pažinimo kelias. *Teisė*, 2012, t. 82, p. 159–180.

⁷⁰ KŪRIS, E. *Konstitucinė teisė kaip jurisprudencinė teisė: konstitucinė justicija ir konstitucinės teisės paradigmos transformacija Lietuvoje*. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Vilnius, 2008.

⁷¹ Žr., be kita ko, FAVOREU, L. *Konstituciniai teismai*. Vilnius, 2001.

⁷² MANIOKAS, K. *Europos Sąjungos plėtra ir europeizacija. Vidurio ir Rytų Europos valstybių įsijungimas į Europos Sąjungą*. Vilnius, 2003.

⁷³ Žr., pvz.: *Teisės teorijos įvadas*. Vadovėlis. *Liber amicorum* E. Jarašiūniui. Vilnius, 2012; VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Antrasis leidimas. Vilnius, 2004 (trečiasis leidimas – 2009 m.).

⁷⁴ Žr. Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 22 d. nutarimą: „Pripažinti, kad Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto mokesčio įstatymo <...> nuostata „<...> neapmokestinamoji vertė taikoma visam <...> nekilnojamajam turtui, kuris nuosavybės teise priklauso *šeimos nariams* [kursyvas mano – aut.] arba yra jų įsigyjamas“ prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai, 38 straipsnio 1, 2 dalims“.

⁷⁵ Žr. MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius, 2005.

1990 m. Laikinojo Pagrindinio Įstatymo dabartinė Konstitucija skiriasi iš esmės būtent Konstitucinio Teismo, kaip koncentruotos konstitucinės justicijos institucinės formos, įtvirtinimu.

Jo veiksmingumas – tai, be kita ko, Konstitucinio Teismo veikloje dominuojančios normų kontrolės (ir kartu Konstitucijos norminės substancijos *juridizavimo*) 1993–2017 m. universalumas. Jis pastaraisiais metais tarsi pernelyg pasireiškia socialiniais ir ekonominiais minėto valstybinio paternalizmo (ypač senatvės ir valstybinių pensijų, rentų, pareigūnų stažo ir atlyginimų, ordino kavalierių privilegijų, motinystės ir tėvystės pašalpų) aspektais. Tačiau jie politiškai teisiškai neišvengiami („žinybingi“), nes yra autentiška Lietuvos konstitucionalizmo raidos (jos specifikos) dalis, vertintina minėto *trinario valstybinio altruizmo* (nemokamo asmenų gydymosi ir mokymosi bei apmokėto kasmetinio atostogavimo garantavimo) lygmeniu. Jam priskirtinos, pvz., Konstitucinio Teismo beveik dešimčia metų viena nuo kitos nutolusios 2008 m. ir 2018 m. preciziškos socialinės ir ekonominės doktrinos dėl gerai besimokančių studentų *a priori* procentinio kvotinio nustatymo pagal visų tam tikro kurso studentų, tebūnie ne visų gabių ar gerai besimokančių, sesijos egzaminų rezultatus nepateisinimo (2008 m. kovo 20 d. nutarimas: „procentais išreikšta gerai besimokančių studentų kvota prieštarauja“) ir vaiko priežiūros atostogas užtikrinančios motinystės (tėvystės) pašalpos, skiriamos asmeniui turint 12 mėnesių atitinkamo socialinio draudimo stažą ir per šį laikotarpį sumokėjus „santykinai nedideles“ įmokas, maksimalaus dydžio ribojimo pateisinimo (2018 m. sausio 24 d. nutarimas: „tiek, kiek [...] maksimalus kompensuojamasis uždarbis motinystės (tėvystės) pašalpai apskaičiuoti negali viršyti [...] dydžio, neprieštaravo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“).

Taigi Konstitucijos 25-metis turi būti analizuojamas, atsižvelgiant į jam susiklostyti esminę reikšmę turėjusio Konstitucinio Teismo vykdomos normų kontrolės aktualijas. Jų diskursiniu diskutavimu, kaip tai būdinga anglosaksų konstitucionalizmui, sukuriama pridėtinė vertė. Šiuo tikslu tolesniuose trijuose punktuose svarbu pažymėti:

a) Konstitucijos 9 straipsnio 3 dalies nuostatoje „referendumas taip pat skelbiamas, jeigu to reikalauja <...>“ tiesiogiai nenumatyto ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, reikalaujamo referendumo *nepaskelbimo*, tiksliau *administracinio procedūrinio blokavimo* doktriną. Ji kontroversiškai išplėtotą 2014 m. liepą pirmąsyk atskleidus iš Konstitucijos potekstės kildintinus ir įstatyme, nepaisant Vyriausiojo administracinio teismo (pareiškėjo) abejonių dėl konstituciškai ydingos *spragos*⁷⁶, esą nebūtinai aiškiai numatytinus Vyriausiosios rinkimų komisijos tiesiogiai taikomus konstitucinius įgaliojimus (įpareigojimus) *stabdyti* (blokuoti) 300 tūkst. ar daugiau piliečių reikalaujamą referendumą, jei juo keliamas (formuluojamas) agrarinis ar kitoks ūkinis ekonominis klausimas akivaizdžiai antikonstitucinis, pvz., valstybės narystės Europos Sąjungoje konstitucinių pagrindų (priimtų tarptautinių įsipareigojimų laikymosi) aspektu, ir nėra nustatyta tvarka pakeistos tam klausimui esminę reikšmę turinčios Konstitucijos nuostatos, pvz., tos narystės Europos Sąjungoje konstituciniai pagrindai. Tai revoliucingai atskleidusiam Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarime galima įžvelgti tiek konstitucionalizmo proveržį (tęsinį) ar konstitucingumo triumfą, tiek *nekorektiškai nutylėtą* ir *nepagrįstą* ankstesnės oficialiosios doktrinos beveik tuo pačiu aspektu pakeitimą, nes 1994 m. liepos 22 d. nutarimas, kritikuotas teisės moksle ir šių eilučių autoriaus tyrimuose⁷⁷, suponavo net paties Seimo, esančio tautos atstovybe, o ne jo sudaromos ir jam atskaitingos Vyriausiosios rinkimų komisijos, *konstitucinę pareigą skelbti* ne mažiau kaip 300 tūkst. piliečių reikalaujamą referendumą, tebūnie konstituciškai abejotinu klausimu⁷⁸. Nesant to aiškaus pažymėjimo 2014 m. liepos 11 d.

⁷⁶ Daugiau žr.: SINKEVIČIUS, V. Legislatyvinė omisija Konstitucinio Teismo nutarimuose: kai kurie diskusiniai klausimai. *Jurisprudencija*, 2017, 24(2), p. 238–255.

⁷⁷ ŠILEIKIS, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė* <...>, p. 153.

⁷⁸ Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 22 d. nutarimo *ratio decidendi* sudaro ir tai, kad: a) Konstitucijai neprieštarauja ginčyta Referendumo įstatymo nuostata, jog Seimas gali viso labo konstatuoti, kad referendumui teikiamas įstatymų nuostatų projektas neatitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos; b) Konstitucijai prieštarauja ginčyto Referendumo įstatymo nuostata, kuri leidžia Seimui atliekant tarpinius ar išankstinius veiksmus neskelbti 300 tūkst. piliečių inicijuojamo

nutarime, deja, nukrypta nuo Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. priimtame nutarime įsakmiai suformuluotų reikalavimų aiškiai nurodomam (o ne nutylimam) oficialios doktrinos „reinterpretavimui“ (jo būtinumui atskleisti): „nauji precedentai gali būti kuriami tik tada, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrindžiama ir pateisinama“⁷⁹. Žinoma, derėtų palankiau vertinti, atsižvelgiant į to koregavimo ypatingą kontekstą – tam tikro referendumo (agrariniais klausimais) iniciatyva sukeltas grėsmes Lietuvos narytės Europos Sąjungoje konstitucinių pagrindų laikymuisi⁸⁰;

b) baudžiamosios teisės konstitucinės substancijos aspektų naujoves, susijusias su Baudžiamojo proceso kodekse antikonstituciniu būdu suabsoliutintais *baudžiamosios atsakomybės senaties terminais* (Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas). Esminę reikšmę ir kartu kontroversišką aspektą sudaro tai, kad minėta Konstitucijoje (31 straipsnio 1 dalyje) įtvirtinta asmens nekaltumo prezumpcija⁸¹ pirmąsyk įvertinta kaip nepakankama ir neveiksminga tuo atveju, jei dėl baudžiamosios atsakomybės senaties terminų privalomai (besąlygiškai) nutraukiamas baudžiamosios bylos nagrinėjimas užkerta kelią baigti nagrinėti bylą teisme išsklaidant abejonę dėl *kaltinimo pagrįstumo* ir kaltinto asmens kaltės (padarius ar nepadarius nusikalstamą veiką): „teismui neįvertinus kaltinamajam pareikšto kaltinimo pagrįstumo ir nutraukus bylą dėl to, kad suėjo baudžiamosios atsakomybės senaties terminai, *sudaromas įspūdis* (kursyvas mano – aut.), kad kaltinamasis nebuvo nuteistas tik dėl to, kad suėjo minėti terminai“ (2016 m. birželio 27 d. nutarimas). Nors kam nors kylantis ar „sudaromas „įspūdis“ – subjektyvus psichologinis aspektas, o visos teisme neišsklaidytos bylos abejonės pagal minėtą nekaltumo prezumpciją vertintos būtent kaltinto asmens naudai⁸², paskelbus 2016 m. birželio 27 d. nutarimą galima įžvelgti naują ir diskutuotiną Konstitucinio Teismo sukurtą (tą prezumpciją pranokstantį, su kaupu viršijantį) nekaltumo užtikrinimo reikalavimą. Gali susidaryti ir toks prieštaringas įspūdis, kad asmens nekaltumo prezumpcija nesubalansuota ar supainiota su asmens tinkamos teisminės gynybos (žalos prisiteisimo) garantija, juo labiau ikiteisminio tyrimo teisėtumui (pagrįstumui) reikšminga idėja: „teisme išsprendžiama, ar kaltinamasis pagrįstai buvo kaltinamas padaręs nusikaltimą.“⁸³ Žinoma, Baudžiamojo proceso kodeksą sudrebinusią Konstitucinio Teismo poziciją galima suprasti ir pateisinti atsižvelgiant į konstituciškai išgrynintas kaltinto asmens galimybes prisiteisti Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje numatytą materialinės ar moralinės žalos atlyginimą, jei teismas, suėjęs baudžiamosios atsakomybės senaties terminams, remdamasis bylos medžiagoje surinktais

referendumo, „nesužinojus tautos valios“: „Priimant kokius nors išankstinius sprendimus, nenumatytus Konstitucijoje ir sąlygojančius referendumo paskelbimą, būtų ribojama aukščiausia suvereni Tautos galia. [...] nuostata, kad konstatavus referendumui teikiamo teisės akto projekto neatitikimą Konstitucijai „pirmiausia turi būti nagrinėjamas Konstitucijos keitimo klausimas“, susieja referendumo paskelbimą su Konstitucijoje nenumatyta sąlyga – Konstitucijos keitimo klausimo nagrinėjimu. Ši nuostata ydinga ir dėl to, kad Konstitucijos keitimo klausimas būtų nagrinėjamas nežinant Tautos valios, kuri bus pareikšta per balsavimą dėl pateikto referendumui teisės akto projekto. Todėl ši nuostata prieštarauja Konstitucijos 3, 4 ir 9 straipsniams“.

⁷⁹ Apie tuos doktrinos „reinterpretavimo“ reikalavimus, kurie buvo tikslinami keliais etapais, žr. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimą, taip pat 2006 m. kovo 28 d. nutarimą ir ypač 2007 m. spalio 22 d. nutarimą.

⁸⁰ Daugiau žr., pvz., ŠILEIKIS, E. Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje įtaka Lietuvos Konstitucijos aiškinimui. Iš *Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos teisei sistemai*. Vilnius, 2014, p. 53–87.

⁸¹ Žr. 60 išnašoje nurodomą G. Godos publikaciją.

⁸² Tai akivaizdu tuo ne visada įtikinamu požiūriu, kad valstybė, veikdama per ikiteisminio tyrimo ir teismo institucijas, nesugebėjo per nustatytus terminus įrodyti, kad asmuo kaltas, padaręs nusikalstamą veiką.

⁸³ Tas kategorijų supainiojimas ar suplakimas itin matomas iš tokios argumentacijos: „Konstitucija, *inter alia* jos 31 straipsnio 1, 2 daly, konstitucinis teisinės valstybės principas, suponuoja įstatymų leidėjo pareigą, reguliuojant baudžiamojo proceso santykius tuo atveju, kai yra pasibaigę terminai, per kuriuos asmenims, padariusiems nusikalstamas veikas, gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, *suderinti konstitucines vertybes – nekaltumo prezumpciją ir asmens teisę į tinkamą teismo procesą* [kursyvas mano – aut.]. Įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti teisinį reguliavimą, sudarantį prielaidas užtikrinti, kad teismo sprendimu, priimamu pasibaigus terminams, per kuriuos asmenims, padariusiems nusikalstamas veikas, gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, *būtų išspręsta, ar kaltinamasis pagrįstai buvo kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką* <...>“ (Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas).

įrodymais nustatytų, kad asmuo nuo pat pradžių buvo kaltinamas nepagrįstai (remiantis netinkamais ar nepakankamais įrodymais). Tačiau gal pakako atskleisti nagrinėto reglamentavimo prieštaravimą Konstitucijai tik dėl to, kad juo sudaromos prielaidos apsunkinti ar net padaryti praktiškai neįmanomą Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje numatytą žalos priteisimą nusikalstamos veikos padarymu kaltintam asmeniui, kurio kaltė padarius nusikalstamą veiką ir apskritai pirminio ikiteisminio patraukimo baudžiamojon atsakomybėn pagrįstumas neišnagrinėtas dėl suėjusių baudžiamosios atsakomybės senaties terminų? Kuo dėta nekaltumo prezumpcijos garantija (Konstitucijos 31 straipsnio 1 d.), kuri dogminės Hanso Kelzeno (grynosios, ne sociologinės ar psichologinės) teisės teorijos kontekste, taigi ne pagal psichologinius Lietuvos visuomenės teisinės sąmonės ypatumus, akivaizdžiai palanki tam *preliminariai* (ikiteisminio tyrimo lygmeniu) kaltintam ir dėl senaties terminų *teismo tvarka neapkalntintam* asmeniui? Kas kita – pagal kitus konstituciškai abejotinus teisės aktus priekiaštinga laikoma asmens reputacija, siejama su valstybės kaupiamais ir tvarkomais duomenimis apie asmenims pareikštus įtarimus ar kaltinimus esą padarius nusikalstamą veiką;

c) *dvigubos pilietybės* atvejų plėtros įstatymu negatyvios sampratos tęsinį (Konstitucinio Teismo 2017 m. spalio 20 d. sprendimas). Jo, matyt, nesitikėjo Seimas, net šimtui jo narių balsuojant už 2017 m. birželio 27 d. nutarime XIII-526⁸⁴ suformuluotą kreipimąsi dėl tos sampratos patikslinimo minėtu pasikeitusių esminių aplinkybių, t. y. Lietuvos piliečių išvykimo po 1990 m. kovo 11 d. į Europos Sąjungos ir Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijos (NATO) valstybes nares, aspektu, kuris tiesiogiai nenagrinėtas 2006 m. lapkričio 13 d. nutarime. Viena vertus, 2017 m. spalio 20 d. sprendimą derėtų vertinti teigiamai kaip nulemtą ankstesnėje byloje suformuluotų argumentų ir jais grindžiamos pozicijos, kad Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalyje negatyviai („Išskyrus <...> niekas negali <...>“) numatyti dvigubos pilietybės atskiri įstatymu apibrėžiami atvejai negali sudaryti prielaidų šiai pilietybei tapti ne retu, bet paplitusiu („masiniu“) reiškiniu. Kita vertus, galima kritiškai vertinti, kad autentiška ar istorinė Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalyje atsispindinti 1992 m. (ir vėliau, ypač 1996 m.)⁸⁵ dominavusi grėsmių samprata, pirmiausia tuometinės TSRS (SSRS) ir jos teisės perėmusios valstybės siekio *primesti*⁸⁶ Lietuvai dvigubą pilietybę aspektu, nebuvo susieta su Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pažymima „Konstitucijos, kaip teisinės realybės“ idėja: „kaip teisės negalima traktuoti vien kaip teksto, <...>, taip ir Konstitucijos, kaip teisinės realybės, negalima traktuoti vien kaip jos tekstinės formos“ (2004 m. gegužės 25 d. nutarimas). Pagal ją minėta istorinė geopolitinė grėsmė gali būti dinamiškai aiškinama demografiniu (migracijos) lygmeniu akivaizdžiai pakitusių visuomenės gyvenimo aplinkybių ir juo labiau pasikeitusiame nacionalinio saugumo kontekste (Lietuvai tapus minėtų tarptautinių organizacijų nare). Nors galima suprasti nuogaštavimus dėl *globalizacijos* įsigalėjimo pilietybės santykių reformoje⁸⁷, tačiau ne ši Seimo planuota reforma, bet ekonominiai veiksniai lemia „Eurostato“ (Europos Sąjungos statistikos agentūros) nurodomą Lietuvos piliečių emigracijos srautą ir šokiruojančią kelių dešimčių perspektyvą. Šiame kontekste abejonių ypač kelia Konstitucinio Teismo argumentacija, kad minėtu konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ esą absoliučiai (net minimaliai) „nereguliuojami Lietuvos Respublikos pilietybės, *inter alia* dvigubos (daugybinės) pilietybės, santykiai, todėl juo negalėjo būti pakeista Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalies nuostata, kuria ribojama dviguba (daugybinė) pilietybė, ir *jis neturi reikšmės jos aiškinimui* (kursyvas mano – *aut.*)“. Išeina, kad įstatymų leidėjas, reguliuo-

⁸⁴ TAR, 2017, Nr. 11341.

⁸⁵ Žr. kitą, t. y. 86 išnašą.

⁸⁶ Negatyvus terminas „primesti“ neatsitiktinai pavartotas Seimo 1996 m. gruodžio 19 d. priimtame Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme (*Valstybės žinios*, 1997, nr. 2-16), kurio skirsnyje „Geopolitinės aplinkos sąlygojami išoriniai rizikos veiksniai, iššūkiai ir gali pavojai“ įterpta nuostata: „tautinių grupių skatinimas būti nelojalioms Lietuvos valstybei; kitų valstybių pastangos *primesti* [kursyvas mano – *aut.*] Lietuvai dvigubos pilietybės principus“.

⁸⁷ JUOZAITIS, A. Dviguba pilietybė – melas. *Respublika*, 2017 m. spalio 20–26 d., p. 2.

damas pilietybės santykius, niekaip negali pažeisti to konstitucinio akto, kurio reguliavimo dalykas tų santykių neapima. Net remiantis referendumu priimta Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalies pataisa įstatymu numatant tik kelių Lietuvos gretimų valstybių Rytuose, pvz., Baltarusijos, ar poros kitų anksčiau su TSRS (SSRS) sietų valstybių, nepriklausiančių Europos Sąjungai, pilietybės įgijimą, esą neįmanoma iškreipti ir pažeisti visiškai kitokius santykius reguliuojančio to konstitucinio akto dvasios. Todėl svarbu pažymėti, kad nors prieš 15 ar 20 metų Konstitucinio Teismo nutarimuose buvo nurodoma, kad „Konstitucijoje nėra normų, kurios reglamentuoja <...>“⁸⁸, Konstitucijos ir jai priskirto minėto konstitucinio akto nuostatos ne tik, kaip iš dalies minėta, *kažką kažkiek visad universaliai reguliuoja, bet ir universalioje apimtyje normatyviai suponuoja* (implikuoja) įstatymų nustatomo įvairaus teisinio reguliavimo gaires, „pradmenis“, ydingus aspektus. Todėl metodiškai nepriimtina manyti, kad minėto konstitucinio akto *norminis potencialas* ar, fizikos terminais šnekant, norminis krūvis, net 1 procentu ar 0,01 procento nereikšmingas sistemiškai ir istoriškai aiškinant Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalį joje istoriškai geopolitiškai atsispindinčių grėsmių, suvoktų 1992 m. ir vėliau, aspektu. Visiškai neigti konstitucinio akto reikšmę aiškinant Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalį yra beveik tas pats, kas atmesti šio konstitucinio akto reikšmę Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtintam demokratinės valstybės principui ar aiškinti 2 straipsnyje įtvirtintą tautos suverenitetą ir jo įgyvendinimo būdus (apimtį). Tačiau esminę problemą ir kartu *iššūkį* Konstitucijos I skirsnio nuostatų stabilumui sudaro tai, kad liko nepakitęs 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimo pabaigoje šaltakraujiškai nurodytas problemos galimo sprendimo būdas. Jei Seimo nariai, tiksliau tas šimtas parlamentarų, balsavusių už minėtą Seimo nutarimą dėl kreipimosi į Konstitucinį Teismą, nepaisydami juos to nedaryti agitavusio vieno parlamentaro pastangų⁸⁹, nori plėsti dvigubos pilietybės atvejus, tai esą *prašom*, tik būkite malonūs paskelbti referendumą dėl Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalies keitimo. Kartą pagal Konstitucinio Teismo nurodymą Seimo skelbiamu referendumu sukūrus Konstitucijos I skirsnio nuostatų destabilizavimo precedentą, vėliau gali lengviau kilti destruktivių paskatų referendumui dėl valstybinės kalbos (kaip tai įvyko Latvijoje) ar kitų Konstitucijos I skirsnio nuostatų keitimo.

Išvados

1. Trylikoje straipsnių 1992 m. tvirtai nesuderintos ir devyniomis Seimo 1996–2006 m. priimtomis pataisomis, iš kurių trys susijusios su tais trylika pirminių nesuderinimų, koreguotos Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25-mečio, kaip fenomenalaus reiškinio, subrandinimas susiklostė ne tiek dėl sudėtingos Konstitucijos keitimo tvarkos ir ją ribotai įgyvendinti galinčios ne mažiau kaip 94 Seimo narių stabilios daugumos ilgalaikio nesusifirmavimo 1992–2016 m. rinktame Seime, kiek dėl specifinės trinarį kompromisą apėmusios konstitucionalizmo raidos 1988–1992 m. ir jo dabartine veiksmingiausia dalimi esančio Konstitucinio Teismo veiklos 1993–2017 m., ypač 1998 m. suformuluotos doktrininės nuostatos apie *mišriosios valdymo formos ypatumus*, tuo sumažinant 1992 m. nesutarimuose dominavusią valdymo formos modeliavimų konfrontaciją, nepasireiškusių net Seimui 2003 m. pakeitus generalinio prokuroro skyrimo ir atleidimo tvarką, kurios principu „skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu“ nepakeistas pamatinis aukščiausių pareigūnų skyrimo ar atleidimo procedūrose dalyvaujančių institucijų *sąveikos ir atsvaros* aspektas.
2. Teorinė mokslinė anglosaksų konstitucionalizmo sampratos transplantacija ir adaptacija akademinėje Lietuvos jurisprudencijoje gali būti vertinama teigiamai, ypač aukščiausiosios teisės, kaip

⁸⁸ Žr.: ŠILEIKIS E. *Alternatyvi konstitucinė teisė <...>*, p. 107.

⁸⁹ Žr.: Seimo 2016–2020 m. kadencijos II (pavasario) sesijos rytinio posėdžio 2017 m. birželio 27 d. Nr. 83 (jame 10.32 val. pradėto minėto kreipimosi į Konstitucinį Teismą baigiamojo svarstymo ir priėmimo) stenogramą (Seimo duomenų bazėje; www.lrs.lt), kuri rodo, kad Seimo narius balsuoti priešingai agitavo Seimo narys Linas Balsys.

teisinės realybės, interpretacinio diskurso aspektais, tačiau plėtotina autentiškomis ir kritiškoms Lietuvos konstitucionalizmo 1988–2017 m. specifikos išvalgomis. Ne tiek anglosaksiški oraus individo ir atviros tvirtos visuomenės („mūsų, žmonių“) pirmaeiliai aspektai, kiek istoriškai politiškai determinuoti integravimosi kriterijai („jeigu tai neprieštaruja <...> nepriklausomybei“) agrarinių žemės sklypų aspektų kontekste, taip pat kiti socialiniai ir ekonominiai valstybinio paternalizmo (pensijų, rentų, pareigūnų stažo ir atlyginimų, motinystės ar tėvystės pašalpų) aspektai, tarp jų – susiję su anglosaksų tradicijai ypač nebūdingu tam tikromis sąlygomis asmenims garantuotu nemokamu gydymusi ir mokymusi ar apmokėtu kasmetiniu atostogavimu, buvo ir yra itin reikšmingi dabartinės Lietuvos konstitucijos, kaip teisinės realybės, raidoje ir jos dalimi esančioje konstitucinėje normų kontrolėje bei ją vykdant plėtojamoje oficialioje konstitucinėje jurisprudencijoje, kuri neatsitiktinai pasipildė esą iš Konstitucijos, o ne iš Seimo priimtų įstatymų kildintina istorine politine Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio ir jo atlikto neveiksnius Lietuvos valstybės prisijungimo prie Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos samprata.

3. Įžvelgiant teisės sistemos posistemų konstitucinę dimensiją, atmetinas pasenęs šiuolaikinei Lietuvos konstitucinei teisei nebetinkantis teisės teorijos studijose vis dar plėtojamas teisės normų skirstymas į *reguliacines* ir esą kitokias (nereguliacines). Nė viena 1992 m. Konstitucijos nuostata, techniškai sukonstruota kaip aptaki *gairė ar definicija* (pvz., „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“), Konstitucinio Teismo atliekamos normų kontrolės kontekste negali būti laikoma visiškai universaliai nereguliacine, kurią taikant esą neįmanoma atlikti Seimo ar Vyriausybės teisės aktuose nustatytų normų konstitucinės patikros.
4. Vienos iš didžiausių Konstitucinio Teismo veiklos pastaraisiais metais aktualijų ir kartu jose atspindinčių konstitucionalizmo raidos iššūkių – trys diskursyviai ir kontroversiškai vertintos doktrinos apie piliečių reikalaujamo referendumo antikonstituciniu aspektu administracinį procedūrinį blokavimą (stabdymą), asmens nekaltumo prezumpcijai įtampą keliančius besąlygiškus baudžiamosios atsakomybės senaties terminų padarinius, dvigubos pilietybės atvejų autentišką ir istoriškai statišką (ne dinamišką) supratimą net konstitucinio akto „Dėl Lietuvos narystės Europos Sąjungoje“ kontekste.

LITERATŪRA

Teisės aktai

1. Seimo 1999 m. sausio 12 d. įstatymas „Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos“. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 11-241.
2. Seimo 1996 m. gruodžio 19 d. Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1997, nr. 2-16.
3. Seimo 2017 m. birželio 27 d. nutarimas „Dėl kreipimosi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą su prašymu išaiškinti <...> teiginius, susijusius su Lietuvos Respublikos piliečių galimybėmis kartu būti ir kitos valstybės piliečiais“. *TAR*, nr. 2017-11341.

Specialioji literatūra

4. ABRAMAVIČIUS, A.; JARAŠIŪNAS, E. Konstitucinė dimensija baudžiamojame teiseje. *Teisė*, 2004, t. 53, p. 7–26.
5. BERMAN, H. J. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius, 1999.
6. BRAZAUSKAS, A. *Ir tuomet dirbome Lietuvai: faktai, atsiminimai, komentarai*. Vilnius, 2007.
7. CHRISTOPHE, B. *Staat versus Identität: zur Konstruktion von „Nation“ und „nationalem Interesse“ in den litauischen Transformationsdiskursen von 1987 bis 1995*. Köln, 1997.
8. FAVOREU, L. *Konstituciniai teismai*. Vilnius, 2001.
9. GENZELIS, B. Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengimo peripetijos. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida*. Straipsnių rinkinys. Sudarytojas A. Vaišnys. Vilnius, 2003, p. 234–245.

10. GIRARD, P. F. *Romėnų teisė*. Vertė A. Tamošaitis. I tomas. Kaunas 1931.
11. GODA, G. Nekaltumo prezumpcija: įtvirtinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai. *Teisė*, 2004, t. 44, p. 42–53.
12. JARAŠIŪNAS, E. *Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas*. Vilnius, 2003.
13. JARUKAITIS, I. *Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai*. Vilnius, 2011.
14. JUOZAITIS, A. Dviguba pilietybė – melas. *Respublika*, 2017 m. spalio 20–26 d., p. 2.
15. *Konstitucijos aiškinimas ir taikymas*. Tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 2002.
16. *Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis*. Tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 1998.
17. *Konstitucionalizmas ir teisės politika Europos Sąjungoje*. Atsakingas redaktorius V. Šlapauskas. Vilnius, 2013.
18. KOTZ, H.; ZWEIGERT, K. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius, 2001.
19. KŪRIS, E. Teisinė valstybė, teisinių sistemų įvairovė ir Vakarų teisės tradicija. Iš GLENDON, M. A.; GORDON, M.; OLSAKWE, C. *Vakarų teisės tradicijos*. Vilnius, 1993.
20. KŪRIS, E. *Konstitucinė teisė kaip jurisprudencinė teisė: konstitucinė justicija ir konstitucinės teisės paradigmos transformacija Lietuvoje*. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Vilnius, 2008.
21. *Lietuva Europos Taryboje: dvidešimt narystės metų*. Vilnius 2014.
22. *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas*. 1988 m. spalio 22–23 d. Vilnius, 1990.
23. *Lietuvos Respublikos Konstitucija: tiesioginis taikymas ir nuosavybės teisių apsauga*. Tarptautinių konferencijų medžiaga. Vilnius, 1994.
24. *Lietuvos Respublikos Konstitucija penkerių metų retrospektyvoje*. Konferencijos medžiaga. Vilnius, 1998.
25. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Sudarė E. Kūris, E. Masnevaitė. Vilnius, 2012.
26. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos 1993–2009*. Sudarytojai K. Jankauskas, E. Jarašiūnas, V. Staugaitytė. Vilnius, 2010.
27. *Lithuanian Legal System under the Influence of European Union Law. The 10th Anniversary of the European Union* (collection of scientific articles on the influence of European Union law on the Lithuanian law). Vilnius, 2014.
28. MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius, 2005.
29. MANIOKAS, K. *Europos Sąjungos plėtra ir europeizacija. Vidurio ir Rytų Europos valstybių įsijungimas į Europos Sąjungą*. Vilnius, 2003.
30. MEŠKAUSKAITĖ, L. *Teisė į privatų gyvenimą*. Vilnius, 2015.
31. MESONIS, G. Jungtinių Valstijų Konstitucija. Iš *Šiuolaikinė Konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Vilnius, 2005, p. 33–51.
32. MIKELĖNĖNĖ, D.; MIKELĖNAS, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius, 1999.
33. MIZARAS, V. *Autorių teisė*. I tomas, Vilnius, 2008 (II tomas – 2009 m.).
34. MIZARAS, V. Teisė į šeimos gyvenimą: konstituciniai ir civiliniai teisiniai aspektai. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis, ateitis*. Vilnius, 2012, p. 363–379.
35. NEKROŠIUS, I.; NEKROŠIUS, V.; VĖLYVIS, S. *Romėnų teisė*. Antrasis leidimas. Vilnius, 1999.
36. PETRAITYTĖ, I. *Asmens duomenų teisinės apsaugos principai*. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2013.
37. *Regnum est. 1990 m. kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20*. Vilnius, 2010.
38. ROSSEAU, J. J. *Visuomenės sutartis arba politinės teisės principai*. Kaunas, 1939.
39. RÖMERIS, M. *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*. Kaunas, 1931.
40. SINKEVIČIUS, V. Dviguba pilietybė, arba mūšis dėl Konstitucijos viršenybės. *Nepriklausomybės sąsiuviniai*, 2017/2(20), p. 13–24.
41. SINKEVIČIUS, V. Legislatyvinė omisija Konstitucinio Teismo nutarimuose: kai kurie diskusiniai klausimai. *Jurisprudencija*, 2017, 24(2), p. 238–255.
42. ŠILEIKIS, E. Fünfzehn Jahre der Verfassung Litauens und neue Rechtsprechung des litauischen Verfassungsgerichts. Iš *Verfassungsentwicklung in Litauen und Polen im Kontext der Europäisierung*. Vilnius, 2010, p. 11–36.
43. ŠILEIKIS, E. Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje įtaka Lietuvos Konstitucijos aiškinimui. Iš *Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos teisei sistemai*. Vilnius, 2014, p. 53–87.
44. ŠILEIKIS, E. Parlamentarizmo ir jo sampratos Lietuvoje aktualijos: konstituciniai ir politiniai aspektai. Iš *Lietuvos ir Lenkijos konstitucinės teisės aktualijos: parlamentas*. Vilnius, 2016, p. 116–156.
45. ŠILEIKIS, E. Penkiolika Konstitucijos metų ir Konstitucinio Teismo naujadarai. *Justitia*, 2007/4, p. 2–13.

46. ŠILEIKIS, E. Socialinių mokslų forumas pašaliečio akimis arba ko „tūlas teisininkas“ galėjo pasisemti iš „ne-teisininkų“. *Politologija*, 2009, nr. 2, p. 158–171.
47. ŠILEIKIS, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Antras papildytas leidimas. Vilnius, 2005.
48. STAČIOKAS, S. Albertas Vennas Dicey – konstitucinės teisės doktrinos pradininkas. Iš DICEY, A. V. *Konstitucinės teisės studijų įvadas*. Vilnius, 1998, p. 5–10.
49. STAČIOKAS, S. Laisvės šauklis ir kūrėjas. Iš *Regnum est. 1990 m. kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20*. Vilnius, 2010, p. 15–28.
50. STAČIOKAS, S. Lietuvos konstitucinės tradicijos ir konstitucingumo raida. Iš *Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinės sistemos*. Vilnius, 2012, p. 531–543.
51. STANKEVIČIUS, Č. V. Tariamojo suvereniteto įtvirtinimas LTSR konstitucijoje 1988–1990 metais: procesas ir samprata. I. Iš *Nepriklausomybės sąsiuviniai*, 2017/4(22), p. 12–27.
52. STEINBERG, H. Die neuen Verfassungen der baltischen Staaten. Iš *Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart*, 1995(43), p. 55–67.
53. *Teisė – visuomeninė vertybė. Teisės etюдai – 1*. Vilnius, 1988.
54. *Teisė ir persitvarkymas. Teisės etюдai – 2*. Vilnius, 1989.
55. *Teisės teorijos įvadas. Liber amicorum E. Jarašiūniui*. Vilnius, 2012.
56. VADAPALAS, V. Lietuvos Respublikos stojimo į Europos Sąjungą konstituciniai pagrindai. Iš *Europos Sąjungos teisė ir Lietuva*. Vilnius, 2002, p. 11–27.
57. VAIČAITIS, V. Šiuolaikinė konstitucionalizmo samprata. *Teisė*, 2017, t. 104, p. 90–105.
58. VAIČAITIS, V. Konstitucionalizmo samprata remiantis Vakarų teisės tradicija. Iš *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija*. Vilnius 2016, p. 9–15.
59. VAINIUTĖ, M. Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis įstatymas. Iš *Šiuolaikinė Konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Vilnius, 2005, p. 81–131.
60. VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Antrasis leidimas. Vilnius, 2004 (trečiasis leidimas – 2009 m.).
61. VALANČIENĖ, D. Teisės paradigmų pažinimo kelias. *Teisė*, 2012, t. 82, p. 159–180.
62. VALANČIUS, K. *Lietuvos valstybės konstitucijos*. Antrasis leidimas. Vilnius, 2001.
63. ŽALIMAS, D. Europos Sąjungos teisės įtaka nacionalinei konstitucinei jurisprudencijai. Iš *Transnacionalinės teisės sistemos – santykio ir sąveikos problemos*. Vilnius, 2014, p. 121–151.
64. ŽILYS, J. Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenys. Iš *Nepriklausomybės sąsiuviniai*, 2017/1(19), p. 10–26.
65. ŽILYS, J. *Konstitucinis Teismas. Teisinės ir istorinės prielaidos*. Vilnius, 2001.

Jurisprudencija

66. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. sausio 24 d. nutarimas (dėl maksimalaus motinystės (tėvystės) pašalpos dydžio).
67. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. spalio 20 d. sprendimas (dėl Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d., 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimų, 2013 m. kovo 13 d. sprendimo nuostatų, susijusių su dvigubos (daugybės) pilietybės draudimu, išaiškinimo).
68. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas (dėl baudžiamojo proceso nutraukimo suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui).
69. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 22 d. nutarimas (dėl apmokestinimo nekilnojamojo turto mokesčiu).
70. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas (dėl referendumų organizavimo ir skelbimo).
71. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas (dėl baudžiamosios atsakomybės už genocidą).
72. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimas (dėl tarnybos laiko pareigūnų ir karių valstybinei pensijai skirti).
73. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 20 d. nutarimas (dėl valstybinių aukštųjų mokyklų skaičiaus ir finansavimo).
74. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas (dėl Lietuvos Respublikos pilietybės).
75. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas (dėl teisėjų valstybinių pensijų).

76. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas (dėl Konstitucinio Teismo įgaliojimų peržiūrėti savo nutarimą ir nutraukti pradėtą teiseną, taip pat dėl teismų finansavimo peržiūrėjimo).

77. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas (dėl nuosavybės teisių ribojimo ypač vertingose vietovėse ir miško žemėje).

78. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas (dėl Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo).

79. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas (dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos).

80. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 24 d. nutarimas (dėl teismų sistemos reformos).

81. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 22 d. nutarimas (dėl Referendumo įstatymo pataisų).

PHÄNOMEN DES 25. JAHRESTAGES DER VERFASSUNG: FAKTOREN DER REIFEENTWICKLUNG UND HERAUSFORDERUNGEN

Egidijus Šileikis

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der 25. Jahrestag der Verfassung der Republik Litauen vom 25. Oktober 1992 ist ein Jahrestag des nachhaltigen Kompromisses, der auf dreifacher Ebene – der Autoren des Verfassungsentwurfs, der Rechtsträger der Referendumsinitiative und der stimmberechtigten Teilnehmer des Referendums – seinen Ausdruck findet. Das sollte uns dazu veranlassen, die anzuwendende Methodologie der Verfassungsauslegung und das ursprüngliche authentische Verständnis der Vorschriften der Verfassung (bzw. ihres Entwurfs) noch stärker in Beziehung zueinander zu setzen, beispielsweise im Hinblick auf geopolitische Risiken der doppelten (mehrfachen) Staatsbürgerschaft, die durch Artikel 12 Absatz 2 eingeschränkt wird.

Die auf Kompromiss beruhende Annahme der Verfassung mit dreizehn nicht vollständig harmonisierten Artikeln, die bis zum 25. Oktober 1993 durch eine geringere Stimmenmehrheit der Parlamentsmitglieder (mit 85 Stimmen statt 94, wie es in den Artikeln 148 und 153 vorgesehen ist) geändert werden durften, – ein facettenreiches Rechtsfaktum an sich – wie auch die nachfolgende umfassende „Nichtentstellung“ der Verfassung stellen ein Phänomen dar, das als Ergebnis eines gewissen rechtspolitischen und -kulturellen Prozesses aufzufassen ist, der in Litauen 1987 durch entsprechende Maßnahmen zu Reife gebracht und 1988 in Gang gesetzt wurde.

Der 25. Jahrestag der Verfassung ist unter anderem ein Fest der politisch-rechtlichen Kultur in Bezug auf Bildung des Verfassungsgerichts als Hauptinstitution zur Verfassungsauslegung und -anwendung und auf dessen reibungslose Drittelerneuerung alle drei Jahre, ein Fest der Bedeutung bzw. der Ehre, die dem Verfassungsgericht in einem Staat zuteilwird.

Dieser feierliche Jahrestag zeichnet sich auch dadurch aus, dass in der Verfassungsgeschichte Litauens im Gegensatz zu Polen oder Ungarn keine Krise vorliegt, die durch politisch motivierte Modifizierung des Einstellungsverfahrens der Verfassungsrichter und durch eingeschränkte Durchführung der Normenkontrolle hervorgerufen wurde.

Unter bestimmten Problemaspekten ist der 25. Jahrestag der Verfassung kein nationales Fest der Rechtsgrundlagen, sondern ein relatives Jubiläum, das nur bestimmte Bereiche der rechtlichen Regulierung betrifft, weil das litauische Rechtssystem keine Partnerschaft zwischen Personen gleichen Geschlechts vorsieht, was nach dem Prinzip des „rechtlichen Revolutionismus“ von Harold J. Berman vom Rückstand im Vergleich zur Ehe zwischen Personen gleichen Geschlechts zeugt, die am 30. Juni 2017 durch namentliche Abstimmung im Deutschen Bundestag gesetzlich legitimiert worden ist.

Įteikta 2017 m. gruodžio 1 d.

Priimta publikuoti 2018 m. sausio 30 d.